

CAPITOLUL XI

În anul acela obținând de la minister un buget de două milioane pentru săpături și pentru celelalte cheltuieli ale muzeului, am socotit necesar să întocmesc un documentat raport către ministru, expunându-i întreaga noastră activitate pe anii 1942 - 1943. Am adunat deci rapoartele tuturor colegilor de la muzeu și ale celorlalți colaboratori care primiseră fonduri pentru săpături de la noi și am înaintat ministerului un voluminos raport - dosar de peste o sută de pagini; dat apoi la tipar, a apărut prin februarie 1946, la tipografia "Bucovina", sub titlul Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități din București în anii 1942 și 1943; este un volum aș bine tipărit și cu destul de multe ilustrații. Între alte rapoarte era și acela al lui Daicoviciu, care mulțumea călduros muzeului pentru fondurile puse la dispoziție în 1942, precum și al lui Nestor despre săpăturile lui de la Sărata Monteoru, pe care le considera încheiate și spunea că mai avea nevoie numai de câteva verificări. Dar săpăturile la Sărata Monteoru au continuat încă mai bine de două decenii.

În ultimii ani de săpături s-a descoperit acolo și un cimitir de incinerare, despre care Nestor a spus (și cred că a și scris) că este cel mai mare cimitir vechi elev slav din sud - estul Europei, pentru ca apoi să scrie că este un mare cimitir... stră-românesc!

După începerea anului universitar 1943 - 1944 am înaintat decanului Facultății de Filosofie și Litere cererea ca, în calitatea mea de conferențiar definitiv (onorific) să țin un curs despre neoliticul sud- estul Europei. Andrieșescu, ca titular al catedrei, trebuia să-și dea avizul, și l-a tot amânat; pe la începutul anului 1944 mi-a spus că este de acord să țin lecții numai după 1 aprilie, când studenții ar fi mai liberi, ceea ce nu putea fi adevărat, căci de obicei tocmai după acea dată studenții începeau pregătirile pentru examene. Pe de altă parte, când mi-a dat acest răspuns, știa că ministerul hotărâse ca toate cursurile să se încheie la 31 martie (ceea ce eu am aflat mai târziu); de fapt voia - și a reușit - să mă împiedice să mai țin lecții la Universitate!

Toată iarna și începutul primăverii (cu toate consecințele subicterului de care am amintit), am lucrat la redactarea și paralel la corectarea traducerii studiului despre săpăturile mele de la Traian și, în același timp, la adunarea, traducerea și sistematizarea tuturor studiilor ce urmau să fie publicate în vol. IX - X din Dacia. De data aceasta tipografia "Cultura Națională" - care tipărise și toate volumele precedente - n-a mai vrut să primească materialele treptat (cum făcuse până atunci), cerându-mi să predau o dată totul - texte și ilustrații (așa cum se face astăzi în chip general); în ziua de 1 aprilie 1944 am dus toate textele în Calea Șerban Vodă, predându-le, împreună cu nenumăratele fotografii și desene. Cu toate că era vreme de război, inginerii de la conducerea tipografiei - care mă cunoșteau foarte bine de când publicasem celelalte volume - ne-au dat tot concursul, așa încât în mai puțin de un an volumul avea să apară.

Între timp îl determinasem pe Dody să-și refacă texa de doctorat, dorind să i-o publice ca al doilea volum al seriei "Biblioteca Muzeului Național de Antichități", iar el lucra de zor, redactând de altfel, în același timp, și alte articole. Prin luna februarie sau martie, în timp ce ne aflam toți în biblioteca muzeului - care ținea loc și de birou pentru Dorin, Hortansa și Nestor - discuția a alunecat asupra lucrărilor pe care le pregătește fiecare, Dorin spunându-ne că are acum trei lucrări la tipar. Drept răspuns, Nestor i-a replicat; "Și eu am trei lucrări sub tipar!" Toți am rămas surprinși, deoarece știam că refuzase să dea ceva pentru Dacia IX - X (cele două articole ale lui, apărute în acest volum, au fost introduse după ce eu nu m-am mai putut ocupa de Dacia), iar în afară de notele și recenzile pe care le dădea la "Revista Istorică Română" (unde luase locul lui Vulpe și al meu) nu auzisem să fi dat ceva la tipar. Ne-am lămurit însă curând: era vorba de lucrări pentru Legația Germană din București, al cărui

angajat era de la sfârșitul lui 1942 sau începutul lui 1943. Nu ținuse secretă colaborarea sa cu Legația Germană, și nici n-ar fi putut-o face; telefonul muzeului, instalat în biroul meu, putea fi scos din priză și trecut, la nevoie, în bibliotecă - și cel puțin o dată pe zi, dar uneori și mai des, când suna telefonul și eu răspundeam, la celălalt capăt al firului o voce guturală întreba: "Herr Doktor Nestor? Hier ist der deutsche Gesandtschaft!".

În această perioadă, relațiile cu el deveniseră din nou încordate, bineînțeles fără nici un motiv real, ci numai din pricina ostilității pe care și-o manifesta ori de câte ori avea prilejul. Îndărjirea lui se accentuase și pentru că avea impresia că poziția mea este subredă, ministrul Petrovici - la instigația lui Tzigara-Samurcaș - pregătind o lege pentru organizarea Muzeului Național, în care urmau să fie înglobate, ca secții, Muzeul lui de Etnografie, Pinacoteca, Muzeul Național de Antichități și mai știu eu ce alte colecții. Firește, în felul acesta, director general ar fi devenit Tzigara-Samurcaș, cu care niciodată nimeni de la muzeul nostru nu se putuse împăca. De altfel, în tot timpul cât a fost directorul Muzeului Etnografic (mi se pare de prin 1906) și până la sfârșit, n-a reușit să organizeze decât trei săli în noul local de la șosea (care apoi a devenit Muzeul de Istorie al PCR).

Bineînțeles că soluția aceasta nu ne putea conveni; am cerut audiența la ministrul Petrovici, dar și de data aceasta era mereu "ocupat" și nu avea timp să mă primească. M-am dus atunci la profesorul Alexandru Lapedatu, secretar general al Academiei Române și președintele Comisiei Monumentelor Istorice, arătându-i ce se plănuiește. Mi-a spus să stau liniștit, că nu se va întâmpla nimic și, peste câteva zile, mi-a comunicat că a vorbit cu Petrovici și ia spus să facă ce-i place cu Muzeul Național al lui Tzigara, dar să lase în pace Muzeul Național de Antichități, "atacul" fiind și de data aceasta respins. Îndărjirea lui Tzigara-Samurcaș mi-o explicam nu numai prin ambiția de a fi mare director general și prin faptul că încă de pe vremea lui Tocilescu nu se avusese bine cu nici unul dintre directorii Muzeului Național de Antichități, dar și pentru că în 1940 eu propusesem ca, deoarece fusese pensionat de mai mulți ani, să fie numit un alt director la Muzeul Etnografic.

Cât privește sprijinul dat permanent muzeului nostru și mie personal de profesorul Al. Lepădatu, faptul era foarte explicabil: pe de o parte - pentru că el cunoștea foarte bine trecutul și activitatea muzeului, iar pe de altă parte că - așa cum mi-a spus în câteva rânduri Daicoviciu - aprecia tot ceea ce făcusem la muzeu. În 1943 îmi ceruse telefonic să-i trimit la Academie câte un exemplar din volumele V-VI și VII-VIII din Dacia și le-a prezentat într-o ședință publică, cu cuvinte elogioase la adresa volumelor, dar și a celui care se îngrijise de apariția lor. Intenția lui era să ne propună - pe Daicoviciu și pe mine - membrii corespondenți ai Academiei.

Fiindcă a venit însă vorba de legea aceea, îmi amintesc că noi, cei de la muzeu, întocmisem încă de la începutul anului un proiect de lege pentru organizarea Muzeului Național de Antichități și-l trimiseseam atât profesorului Lapedatu cât și colegilor de la Cluj, Iași și București. Unul dintre articolele proiectului nostru prevedea (reproducând în acest fel un articol din legea lui Tocilescu din 1882) ca toate obiectele antice descoperite întâmplător să fie trimise Muzeului Național de Antichități și ulterior repartizate și celorlalte muzee de specialitate, ceea ce a stârnit mânia lui Daicoviciu. Mi-a trimis o scrisoare fulminantă, cu fraze ca acestea: "Măi terminați o dată, voi cei de la București, cu dictatura voastră! Cum adică, dacă se descoperă un tezaur monetar la Cluj, eu trebuie să-l trimit la București?!" - și așa mai departe, în termeni foarte duri. I-am arătat scrisoarea și lui Grigore Florescu și a rămas uluit și el. Dar cum Daicoviciu se plânse și profesorului Lapedatu, acesta ne-a convocat la Comisia Monumentelor Istorice, pe Daicoviciu și pe cei de la muzeu, și încet-încet, atmosfera s-a limpezit, iar proiectul a fost modificat, pentru ca să dispară "dictatura bucureșteană". Din păcate, proiectul n-a devenit nicio dată lege. Înainte de a închide această mare paranteză, e bine să amintesc totuși că legea întocmită acum vreo 20 de ani, după transformarea Academiei Române în Academie Republicii Populare Române, prevedea și ea clar ca toate obiectele antice descoperite întâmplător să fie trimise la... București,

Academiei (de care ținea muzeul nostru), pentru a fi distribuite diferitelor muzee!

Încă din cursul iernii, Ministerul dăduse dispoziții să facem un număr de lăzi, după un anumit model, și să pregătim evacuarea principalelor colecții și a arhivei muzeului, fixându-ni-se ca destinație - în caz de evacuare - orașul Deva, respectiv muzeul din acel oraș, al cărui director era colegul Octavian Floca. Nu aveam nici un motiv să prefer un oraș sau altul pentru plănuita evacuare, și am dat curs dispozițiilor ministrului, începând împachetarea colecțiilor pe care socoteam că trebuie neaparat să le punem la adăpost - inclusiv un număr important din cărțile bibliotecii noastre, pentru a se putea lucra și în timpul evacuării. Nestor stăruia însă mereu să cerem ministerului să fixeze altă localitate, de preferință un sat la câțiva zeci de kilometri de București; deși, firește, nu spunea de ce preferă această soluție, toți am înțeles că activitatea lui la Legația Germană îl făcea să dorească să rămână cât mai aproape de București. N-am crezut însă necesar să fac vreun demers în acest sens, răspunderea evacuării aparținând ministerului noi neavând de ce să ne-o asumăm.

L-am sfătuit deci să grăbească împachetarea și punerea în lăzi a materialelor din săpăturile proprii de la Monteoru; când am văzut că totuși rezistă, i-am vorbit energic și i-am atras atenția că-l voi reclama imediat ministerului. A tăcut chitic, s-a imblânzit și a împachetat îndată lucrurile. Am constatat astfel - și atunci și în alte împrejurări - că singura atitudine pe care trebuie să o adopți față de el este să fi ferm și, dacă este nevoie, să strigi la el, căci atunci devine mielușel.

În cele din urmă, venind și ordinul de evacuare - la sfârșitul lunii martie - s-au obținut trei vagoane de marfă de la C.F.R. , s-au încărcat lăzile la triaj, într-unul din vagoane cuibărindu-se și paznicul muzeului, Crețu, pentru a însoți transportul. Când s-a terminat încărcatul, am respirat ușurat, rămânând ca nu după multă vreme, după ce vom fi primit dispozițiile cuvenite de la forurile tutelare, să plecăm și noi. Tocmai în perioada când se apropia predarea Daciei la tipografie, Metaxa s-a îmbolnăvit grav. Venise într-o dimineață la mine în birou cu câteva hârtii despre care vroia să-mi vorbească, dar în curând a început să se incurce la vorbă, a dus mâna la cap și apoi mai mult a căzut decât s-a lasat pe un scaun. L-am dus repede în biroul lui (unde, de fapt, și locuia) și am telefonat doamnei doctor Claudian, care locuia în apropiere (pe actuala stradă N. Iorga, lângă Piața Romană), ea venind destul de repede. De cum l-a văzut, ne-a spus că este vorba de meningită infecțioasă și trebuie internat la spital, fiind puține șanse să se mai facă bine. Ceea ce s-a dovedit a fi adevărat: Metaxa s-a stins așa cum a trăit, fără nici o rudă la patul lui, pe la 10 aprilie. O dată cu el se ducea și cel mai vechi dintre cercetătorii științifici ai muzeului la acea dată, el făcând parte din prima serie de discipoli ai Magistrului Vasile Pârvan de dinainte de primul război mondial. Păcat că știa carte și n-a folosit-o nici pentru el, nici pentru alții. Singura lui realizare importantă a fost faptul că a pus în ordine colecția numismatică a muzeului, aceasta rămânând cam în grija lui Bucur Mitrea, numit asistent al muzeului la propunerea mea. Nu-mi amintesc însă dacă într-adevăr Mitrea a fost numit în locul lui Metaxa sau fusese numit ceva mai înainte, această precizare nefiind însă esențială.

În ziua de 4 aprilie, pe la ora prânzului, mă aflam la serviciul mobilizării din minister, în curtea localului de pe actuala stradă a Nuferilor, când s-a dat alarma aeriană și am intrat toți în tranșeele din curte, simple șanțuri înguste, destul de puțin adânci. Toată lumea credea că va fi, cași mai înainte, o alarmă falsă, când deodată tunurile antiaeriene au început să tragă în rafale, iar în scurtă vreme s-au auzit - tot mai numeroase, mai puternice și mai apropiate - exploziile bombelor lansate din avioane, pe cer apărând și sinistrele păsări ucigăse, zburând nestingherite în formațiile regulate. Curând au început să se audă și schije ce cădeau pe acoperișurile clădirilor și totodată să se ridice, dinspre Gara de Nord, trâmbe mari de fum. Pentru o mai bună apărare, mi-am pus servieta deasupra capului.

În sfârșit, după mai bine de un ceas, dându-se semnalul de încetarea alarmei, m-am repezit spre casă; era clar că zona gării fusese intens bombardată, iar noi locuiam atunci pe strada Sevastopol. În drum, am trecut pe lângă case avariate și unele chiar distruse dar - când

am văzut de departe casa "noastră" în picioare - am respirat ușurat.

Hortansa nu se întorse încă; se dusesse cu Carmen la un adăpost din apropiere, iar când a venit, era foarte speriată; se adăpostiseră într-o tranșee și, la un moment dat, au schimbat locul, ducându-se la vreo douăzeci de metri mai departe; nici n-au ajuns bine acolo și - în locul unde fuseseră mai înainte - a căzut o bombă, făcând mulți morți și răniți; o pietricică zburase și o lovise pe Carmen în cap, dar din fericire nu i-a făcut decât o simplă zgârietură.

Peste două-trei zile m-am înțeles cu Dorin să ne trimitem familiile la Brașov (avea acolo rude) și de acolo mai departe, la Deva; am plecat împreună cu Dody, într-un camion supraincârcat, ajungând, în cele din urmă, la Deva.

După bombardamentul amintit, am telefonat imediat la muzeul din Deva să aflăm dacă sosiseră vagoanele însoțite de Crețu și - spre surprinderea noastră - ni s-a spus că n-a venit decât unul singur. Ne-am agitat zadarnic să aflăm la Gară ce s-a întâmplat, dar curând ne-a telefonat paznicul Crețu de la triajul Militari și m-am repezit până acolo. În haosul care începuse la C.F.R. chiar înainte de bombardamentul de la 4 aprilie, cele trei vagoane fuseseră despărțite, unul fiind atașat la un tren care a plecat imediat, iar celelalte la un tren ce nu mai avusese parte să pornească. Căzuseră bombe și în gara Militari, fiind mare noroc că n-au lovit și vagoanele cu lăzile muzeului; destul de aproape de ele, alte vagoane fuseseră făcute țandări. Și chiar pereții vagonului în care se afla Crețu au fost străpuși de câteva schije, dar nici el, nici lăzile, nu suferiseră nimic.

Am reușit să-l conving pe șeful gării să atașeze și vagoanele muzeului la primul tren care va pleca îndată cese va restabili linia și am respirat ușurat - mai ales din pricina faptului că aflasem de la Crețu că unele vagoane de pe aceeași linie luaseră foc și, a jutat de câțiva ceferiști, se luptase și reușise să împingă vagoanele noastre la câteva zeci de metri mai departe; numai așa - spunea el - au scăpat vagoanele și, o dată cu ele, și el. Am raportat ministerului cele întâmplate și am propus chiar în schimb un premiu în bani, care i-a prins omului mai bine decât o decorație...

O dată plecate vagoanele, nu mai aveam nici un motiv să rămân la București; am lăsat muzeul în grija lui Gh. Ștefan, care voia să rămână în Capitală și, împreună cu Petrescu-Dâmbovița și cu Simion, am reușit să ne suim, pe ferestre, într-un vagon ce pleca spre Arad, după mai bine de douăsprezece ceasuri de călătorie ajungând și noi la Deva. Între timp, bietul Metaxa se prăpădise și am aflat că mi s-a reproșat că nu am rămas în București pentru înmormântare. Dar Vulpe, cu care am discutat despre aceste reproșuri mult mai târziu, mi-a spus că bine am făcut, deoarece pe ei i-a surprins un nou bombardament chiar la cimetir și au trecut prin toate spaimele.

Peste o săptămână a sosit la Deva și Nestor cu familia lui, dar în curând Petrescu-Dâmbovița și Mitrea, fiind mobilizați, au plecat pe front, la unitățile lor.

Colegul Floca s-a ocupat stăruitor de noi, intervenind la prefectură pentru cazarea noastră în oraș (prefectul, un colonel, voia să ne instalam într-un sat vecin!), asigurându-ne totodată și posibilitatea să ne continuăm activitatea. Lăzile cu piesele muzeului nostru au fost depozitate la parterul muzeului din Deva, iar nouă ni s-au pus la dispoziție la început două și apoi trei camere, la etaj, una pentru bibliotecă, adusă în bună parte de la București, și celelalte pentru birouri.

Abia instalați la Deva, am telefonat la București să aflăm ce s-a mai întâmplat, șeful gardian comunicându-mi că acolo toate sunt în ordine, dar la mine acasă lucrurile nu sunt chiar cum ar trebui. În cursul unuiia dintre bombardamentele aeriene, o bombă căzuse chiar pe trotuarul de lângă casă, spargând toate ferestrele, suflul scoțând până și ușile din țâțâni. Iar la subsol (unde era un adăpost) căzuse o ușă, rănind-o la cap pe soacra mea, evacuată la spitalul din Budești; casa rămăsese deci fără stăpân" și cu ușile sparte. Stanciu, din proprie inițiativă, evacuse toată mobila mai bună, aducând-o într-o încăpere-depozit din curtea muzeului, celelalte mobile fiind depozitate "clăie peste grămadă" în bucătărie, bățând

scânduri la ușa spre a nu se putea intra.

M-am sfătuit cu un avocat din Deva, prieten al lui Floca, și acela mi-a spus (cu prea mare ușurință) că, dacă evacuez toată casa, devenită de neînlocuit, pot să-iscriu proprietarului că nu voi mai plăti chiria până ce el va repara casa.

Mai târziu - dar prea târziu! - am aflat că - de fapt - ar fi trebuit să depun chiria la Casa de consemnațiuni și numai atunci aș fi avut dreptul să-mi păstrez apartamentul.

Am telefonat lui Stanciu să evacueze tot din casă și să depoziteze lucrurile la muzeu și astfel am rămas pentru câțiva ani cam fără locuință! Dar despre acestea, mai târziu.

Alarmerile aeriene erau foarte frecvente la Deva din pricina apropierii de nordul feroviar de la Simeria. Ziua alergam cu toții la poalele dealului cetății, unde se săpase un adăpost foarte încăpător în stâncă (intrau acolo două-trei sute de oameni), iar noaptea coboram în subsolul muzeului. Primul adăpost era evident foarte sigur, dar subsolul nu cred că ne-ar fi apărut de o bombă cazută pe clădire, veche și fără planșuri de beton. Din fericire orașul nu a fost bombardat, deși - în primele zile după sosirea noastră - a fost bombardată gara Simeria, socotită obiectiv strategic. Când a avut loc acest bombardament, adăpostul de sub stâncă nu fusese terminat și ne-am pitit și noi într-o tranșee săpată în curtea casei în care eram găzduiți. Ne-am dat seama imediat că obiectivul bombardamentelor era foarte aproape și curând s-au ridicat pe cer nori groși de fum negru - iar după încetarea alarmei ni s-a confirmat că fusese bombardată Simeria.

În zilele următoare, când ne duceam în adăpostul de sub stâncă, puțin după darea alarmei se auzea un vuiet surd și totuși destul de puternic; era zgomotul provocat de bombardamentele de la Turnu Severin, care se propaga prin piatra munților, fiind astfel perceptibil până la noi, la distanță - de sute de kilometri în linie dreaptă.

Curând după sosirea lui Nestor la Deva, a venit de la București o mașină a Legației Germane, aducându-i o lucrare, cu indicația că ea trebuia terminată în 24 de ore, până când mașina - după ce se ducea la Arad - se va întorcea să o ia.

În primele luni ale refugiului nostru la Deva s-au primit primele corecturi la lucrarea lui Dody (tradusă în limba germană de colegul Kurt Horedt) - Die Frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenburgen, ce va apărea ca nr.2 al Bibliotecii MNA. Eu am redactat un studiu despre cele 4 statuete antropomorfe descoperite în 1942 la Cârna; a apărut în toamna (sau în iarna 1945) în revista "Oltenia" de la Craiova, condusă de Ploșor. N-a adăugat la textul meu decât o notă - în care califică o părere a lui Berciu drept "o copilărie" - dar intrucât hotărâsem să facem împreună cercetările din Oltenia și să le publicăm tot împreună, studiul a fost iscălit de amândoi.

Mai târziu, el renunțând să se mai ocupe de problemele ce depășeau epoca paleolitică, tot ce s-a publicat cu privire la săpăturile întreprinse de noi în Oltenia a fost și va fi redactat (și iscălit) de mine.

Studiul amintit mai sus fusese tradus de Horedt în limba germană, deoarece profesorul Oswald Menghin de la Universitatea din Viena, interesat de cele ce publicasem în Raportul activității științifice a MNA (despre care am mai vorbit și îi trimisese și lui un exemplar), m-a rugat să-i mai trimit un exemplar și, totodată, să-i trimit și un articol, fie în legătură cu statuetele de la Cârna, fie tratând probleme de artă preistorică, pentru a-l publica într-o revistă ce trebuia să apară în curând sub conducerea lui și a câtorva alți colegi. I-am trimis studiul despre statuetele de la Cârna, dar nici revista n-a apărut și nici textul german nu l-am mai văzut vreodată. Cine știe ce bombă îl va fi distrus! De aceea am inclus descrierea acestor statuete, ulterior, într-un studiu complet despre toate statuetele de la Cârna, publicat în limba franceză, dar tot într-o revistă germană - Jahrbuch für prähistorische und ethnographische Kunst (JPEK, 1959) - iar ulterior în limba română, formând un capitol din monografia mea despre necropola de la Cârna.

Spre sfârșitul lunii iunie, profesorul Vintilă Mihăilescu (fostul nostru asistent la geografie, la Universitate, atunci secretar general al Ministerului Învățământului, m-a

numit președintele comisiei de bacalaureat de la... Giurgiu! Birocrația noastră a lucrat întotdeauna fără metodă, așa încât serviciile învățământului secundar nu aflaseră de la cele ale învățământului superior că muzeul fusese evacuat la Deva.

Am pornit totuși la drum, am poposit la București și de acolo am luat trenul spre Giurgiu. Când am ajuns aici, am văzut în gară un tren care era gata să pornească spre Videle, unde trebuia să se țină examenul; dar cum nu puteam ști dacă restul comisiei plecase, am preferat să mă duc întâi la liceu. Aici am aflat că într-adevăr comisia plecase la Videle; i-am cerut birjarului să găsească niște cai și am ajuns astfel într-un suflet la gară. Noroc că trenul nu plecase la timp și astfel am reușit să mă sui într-un vagon, tocmai când se punea în mișcare, și m-am așezat să respir în primul compartiment. După un timp, ușa s-a deschis și în cadrul ei a apărut un bărbat înalt, destul de impunător. S-a uitat pe rând la toți călătorii, apoi și-a oprit privirea la mine și a întrebat: "NU sunteți cumva, președintele comisiei de bacalaureat?". Iar eu i-am răspuns prin altă întrebare: "NU sunteți cumva dvs., directorul liceului din Giurgiu?"

Amândoi având dreptate, ne-am strâns mâinile și am trecut într-un compartiment vecin, unde se afla și restul comisiei - bineînțeles mai multe profesoare decât profesori. Printre aceștia din urmă era și un fost coleg de facultate (Georgescu?), atunci profesor de română și latină la Giurgiu.

Nu voi stărui desigur asupra acestei activități fără nici o legătură cu arheologia, mărginindu-mă la câteva rânduri. Chiar din prima zi a venit să mă caute colonelul - prefect al județului, rugându-mă să am grijă de doi nepoți ai lui, aflați printre candidați. I-am explicat că greul îl constituie tezele, considerate "secrete", dar la oral vom face tot ce se va putea. Formula care nu mă obliga cu nimic, dar mă scăpa de alte intervenții. Iar cum amândoi nepoții au căzut la teză, nu s-a putut plânge că nu i-aș fi ascultat rugămintea.

Războiul ne urmărea însă și acolo, căci în cursul serii anglo-americanii bombardând Giurgiu, eram nevoiți să orbecăim pe întuneric. Am socotit însă că între examenul de bacalaureat și război nu trebuia făcută o legătură directă, așa încât examenul a fost foarte serios, peste 50% din candidați fiind respinși. Nu tot așa au procedat însă cei mai mulți dintre președinții comisiilor din vara aceea, și - după comunicarea rezultatelor - ministerul a trimis tuturor comisiilor - cu excepția a patru, printre care și aceea prezidată de mine - o scrisoare de mustrare, pentru prea marea îngăduință arătată.

În drumul de întoarcere la Deva, trecând prin București, l-am luat și pe tatăl meu; ne-am oprit la Rupea, unde se refugiase mama (originară din acel orașel) cu sora mea, iar a doua zi eu am plecat mai departe, ajungând la Deva.

În luna iulie, Daicoviciu organizase o vizită a cetății dacice de la Costești, invitându-l și pe Iuliu Maniu și pe câțiva profesori universitari, printre care și pe Horia Hulubei. la cetate, Daicoviciu a dat toate explicațiile, dar pe drum se discuta multă politică și, bineînțeles, se comenta cu aprindere situația frontului și atentatul nereușit asupra lui Hitler. Atunci am aflat pentru prima dată despre memoriul adresat lui Antonescu de un număr mare de profesori universitari, prin care se cerea ieșirea din alianța cu Axă. În mașina cu care am venit de la Deva, l-am luat și pe Octavian Floca, gazda noastră atât de simpatcă, și pe Bucur Mitrea, întors de curând din Crimeea, ceea ce a stârnit o nouă furtună din partea lui Nestor, care voia să meargă și el. Dar începusem să mă obișnuiesc cu scenele acestea și, nefiind loc în mașină, am plecat fără el.

În aceeași lună iulie, fiind informați că în cartierul Tăuș din apropierea Mureșului se găsesc multe cioburi preistorice, am făcut împreună cu Hortansa o cercetare prin diferitele curți ale locuitorilor, constatând că informația era întemeiată, mai peste tot putându-se culege asemenea fragmente ceramice. Într-o curte mai mare era o porțiune de teren destul de întinsă, fără nici o altă construcție, în afară de casa propriu - zisă, așa încât Hortansa a socotit potrivit să întreprindă acolo unele săpături, deși acestea nu puteau fi prea întinse. Arătându-i-i proprietarului dorința noastră, el ne-a dat încuviințarea pentru săpături,

cu condiția firească să astupăm șanțurile la terminarea lucrărilor.

Hortansa a lucrat cu câțiva oameni două-trei săptămâni, ajutată de Simion. La săpături a fost de față și fiul proprietarului, Nicolae Gostar, pe atunci student la Cluj și viitor asistent al lui Daicoviciu, care - după cum se va vedea mai jos - mi l-a recomandat în 1949 să facă parte din colectivul șantierului Hăbășești. Așezarea de la Tăușalaș avea două niveluri de cultură, ambele aparținând aspectului Turdaș al culturii neolitice Vinca. Și, deși Hortansa a redactat în întregime (cu excepția concluziilor) textul studiului despre săpăturile de la Tăușalaș, după ce a fost pensionată (în 1962), a refuzat să se mai intereseze de el.

Notă 1984:

Acum, în 1984, la rugămintea mea, colegul Gh. Lazarovici de la Cluj, bun cunosător al problemelor epocii neolitice din Transilvania, a avut bunăvoința să sistematizeze materialul documentar (plan, secțiuni, fotografii și desene) potrivit indicațiilor inițiale ale Hortansei, adăugând câteva pagini de concluzii și predând lucrarea spre publicare conducerii Muzeului Județean din Deva, în al cărui anuar va apare anul acesta sau anul viitor.

Potrivit înțelegerii cu Ploșșor, pe la 10 - 12 august am luat trenul spre Craiova, dar numai Dumnezeu știe cum am reușit să mai găsesc un loc la Sibiu, unde trebuia să schimb trenul. La Piatra Olt, unde am ajuns noaptea, ar fi trebuit să aștept până dimineața, până când nu mai circula decât trenuri militare. Am făcut apel la un locotenent, comandantul unui tren militar, i-am spus cine sunt și de ce trebuie să ajung la Craiova și el m-a lăsat să mă sui într-un vagon de clasa a III-a, înșesat de soldați, unde a mai îngăduit-o și pe o bătrână.

În felul acesta am putut deci pleca din Craiova spre satul Ploșșor. Ca de obicei, doamna Ploșșor m-a primit foarte bine, deși măhnită că soțul ei lasă iar baltă toate treburile gospodăriei, legate de treierat și celelalte munci agricole, ca să pornească spre... bălțile Dunării. Dar cum călătorului îi șade bine cu drumul, am pornit și noi cu mașinuța Fiat Polanski spre Cetate și de acolo am luat-o în susul Dunării, "bătând" iar terasele, bălțile și ostroavele. În insula Gîrla Mare, năpădită de vegetație, abia dacă am găsit două - trei cioburi pe plaja apei, dar nici vorbă să mai putem identifica așezarea sau locul necropolei unde - în timpul primului război mondial - nemții făcuseră unele sondaje și descoperiseră materialele publicate ulterior de Leonhard Franz; așa se explică de ce ulterior culturii respective i s-a dat numele de "Gîrla Mare".

În schimb, în Ostrovu Mare - unde cu câțiva ani înainte Dinu Rosetti săpase o mare necropolă a acestei culturi, fără să publice, însă, rezultatele săpăturilor - nu ne-am abătut degeaba. Am regăsit și locul - "La bivoliarii" - unde săpase Rosetti; n-aveam cum să știm dacă el epuizase sau nu necropola. Pe malul Dunării, ca și în interiorul insulei, de altfel, se aflau tumuli mici, în general în genul acelor de la Basarabi. Unul fusese chiar rupt pe jumătate de revărsările Dunării și se puteau vedea în secțiuni oasele unui schelet având lângă el un vârf de lance de fier, pe care l-am luat firește cu noi; cred, însă, că și acum - când scriu aceste rânduri - s-ar mai putea întreprinde cu succes săpături în Ostrovu Mare.

În anii aceia se făceau dese contrabande peste Dunăre în timpul nopții, ai noștri ducând sare - ea lipsea atunci cu totul în Serbia - și luând în schimb alte produse. Întrebându-l pe călăuza și gazda noastră cum procedează oamenii de pe cele două maluri spre a stabilit când trebuie să treacă apele fluviului cu barca, gazda noastră s-a întins jos, lângă mal, strigând foarte tare ceva deasupra luciului apei. Peste mai puțin de două minute a și venit un răspuns clar, de dincolo, luciul apei purtând foarte bine glasurile de pe un mal pe celălalt.

După ce am reușit destul de greu să trecem înapoi cu bacul - la mal fiind întotdeauna noroi și deci riscam să se împotmolească mașinuța - am ajuns în satul Balta Verde. La marginea lui nu ne-a venit să credem ochilor că ceea ce vedeam era adevărat; nenumărate movile mici și mijlocii - toate de tipul acelor de la Basarabi - acopereau o zonă întinsă. Fără prea multă ezitare, am fost convinși că descoperisem ceea ce căutam și că acolo trebuie să ne stabilim "corturile" în vara aceea. Ne-am întors înapoi la Craiova să cumpărăm diferitele materiale necesare săpăturilor (sfoară, hârtie etc) și să dau o telegramă lui Simion, la Deva,

să vină și el cât mai repede. Era în seara zilei de 23 August și încă nu aflasem nimic despre cele întâmplate la București; culcându-ne la Ploșor acasă am lăsat toate pregătirile pe a doua zi.

Pe la cinci și jumătate dimineața, sora lui Ploșor (locuia în aceeași curte) a venit să ne povestească ce se întâmplase în ajun la București, despre care ea aflase abia dimineața, la radio. În această nouă situație, când nu puteam ști cum se vor retrage armatele germane și dacă nu cumva zona unde doream să facem săpături va deveni teatru de război, era firesc să renunțăm sau cel puțin să amânăm săpăturile plănuite. M-am decis să mă întorc la Deva și am ajuns în gara Craiova puțin înainte de ora 7,30, când a sosit trenul de Timișoara plecat seara din București înainte de a se fi anunțat vestea armistițiului; călătorii nu aflaseră ce se întâmplase decât în gara Titu, auzind megafoanele transmițând știrea dată la radio.

Ajunghând spre amiază la Lugoj, am plecat noaptea cu un tren local până la Iliia, iar de aici am continuat cu acceleratul până la Deva, sosind aici când începuse să se lumineze. Mi-am dus cum am putut gemantanul până pe strada centrală, unde locuiam, destul de aproape de Prefectură și de casa doctorului Petru Groza, reușind cu mare greutate să mă fac auzit din casă, deși băteam cu nădejde în poarta masivă a gangului prin care se intra în curte, ca la multe dintre casele ardelenesti.

N-a trecut mult și au început să apară unele notițe și chiar articole în presa din București în care eram atacat; n-am avut nici o îndoială că unele erau scrise la sugestia fratelui lui Nestor, ziarist, și la cererea lui Nestor însuși, care reîncepuse să devină foarte agresiv.

În septembrie am început totuși demersurile la șeful gării pentru a obține vagoanele necesare înapoierii lăzilor muzeului la București, ceea ce nu era deloc ușor, la Deva și în alte orașe fiind multe instituții evacuate și toate cerând vagoane peste vagoane.

Nestor stăruia mereu să obținem un vagon de marfă și pentru noi, căcișidădeaseama ca-i va fi greu să încerce să se suie - cu copilul de câteva luni - în trenurile de persoane atât de aglomerate. Șeful gării nici nu voia să audă însă, iar Nestor termina fiecare discuție cu mine cu țipete și amenințări. Noroc că întotdeauna, atunci când cel cu care discut se infurie, împotriva așteptărilor, eu devin calm și aceste manifestări ale lui nu reușeau să mă scoată din sărite.

Când am descoperit că obținerea vagoanelor pentru lăzile muzeului întârzie, Dody a suit-o în tren pe mama lui, însoțită de servitoarea lor, iar eu le-am suit pe Hortansa și pe Carmen; cu chiu cu vai, ele au putut ajunge la București, instalându-se provizoriu într-o cameră din apartamentul lui Dody.

După ce am reușit să încărcăm cele trei vagoane cu toate lăzile muzeului și le-am văzut pornite spre București, însoțite de același paznic (sau, pare-mi-se, de Simion), am respirat ușurați și, lăsându-l pe Nestor să vocifereze în continuare, m-am suit și eu cu Dody în tren la 17 octombrie, dacă nu greșesc.

Nu pot încheia "episodul Deva" fără să subliniez din nou atitudinea deosebit de colegială și chiar prietenească a colegului Octavian Floca și a soției sale.

Întors la București, am înaintat ministerului o cerere de concediu, încredințându-i totodată lui Dody o adresă prin care solicitam aceluiși minister să-l delege pe profesorul Sauciu - Săveanu cu conducerea muzeului, în timpul absenței mele.

A doua zi după venirea la București, Nestor (sosit, cred, cu același tren), văzând că eu nu apar la muzeu, a început să strige în hol: "Unde-i Dumitrescu? A fugit!" și repetând această afirmație, s-a repezit la Minister, la direcția unei învățământului superior, să anunțe "fuga" mea și să ceară delegarea lui cu conducerea muzeului.

Când s-a dus și Dody la minister cu adresa oficială, iscălită de mine, Nestor l-a întâmpinat fluturând o hârtie și strigând triumfător: "Am aranjat lucrurile!" Eu voi lua conducerea muzeului!" Dar când directorul învățământului superior s-a lămurit, a dat

delegație profesorului Th. Sauciuc - Săveanu să conducă muzeul.

Concediile mele au durat până la 31 martie 1945, când comisia de "epurări" a decis epurarea mea și ministerul l-a numit director pe profesorul Sauciuc - Săveanu (el a condus muzeul în această calitate până în anul 1947).

E bine să mai amintesc că, cu prilejul solicitării penultimului concediu, în luna februarie, când Hortansa s-a dus la subsecretarul de stat de atunci al ministerului (Victor Papacostea) să ceară aprobarea cererii mele, vechiul nostru prieten, înainte de a pune apostila de aprobare, i-a spus: "Dar la ce mai folosește? Tot va fi înlăturat!" O adevărată consolare prietenească!

În cursul acestor luni de concediu am făcut corecturile la studiul meu despre săpăturile din 1936, 1938 și 1940 de la Traian, apărut în primăvara lui 1945 în volumul IX - X din Dacia.

Spre surprinderea mea, Hortansa mi-a povestit că Nestor ar fi vorbit foarte favorabil despre acest studiu la o reuniune de la Institutul Balcanic.

De fapt, volumul IX - X (1941 - 1944) din Dacia, apărut în primăvara lui 1945, era acela pe care l-intocmisem și-l predasem eu la tipografie cu un an înainte (așa cum am amintit mai sus), la care se adăugaseră necrologul profesorului Ioan C. Andrieșescu, mort în 1944 (necrolog care deschidea volumul), scris de profesorul Th. Sauciuc - Săveanu, și două articole ale lui Nestor (unul de două pagini și altul de trei) la rubrica "Miscellanea", peste mulți ani, făcând necrologul profesorului Săveanu, colegul Vulpe i-a atribuit acestuia meritul de a fi publicat volumul IX - X din Dacia; dacă s-ar fi informat, ar fi aflat că - din cele 564 pagini ale celui volum - numai 8 fuseseră adăugate textelor inițial predate de mine la tipografie.

Ulterior a apărut un volum (XI - XII) din seria inițiată de de Vasile Pârvan, iar acum noua serie continuă să apară regulat, an de an, începând din 1957.

În anii 1950-1952 am redactat un studiu de peste 200 de pagini, intitulat Contribuții la studiul epocii neo-eneolitice din România, dându-l prietenului P.P. Panaitescu să-l citească. El s-a arătat entuziasmat de această lucrare, încheiată cu un capitol sintetic de concluzii. Studiul trata despre problemele epocii indicate în titlu, în provinciile de la răsărit și de la sud de Carpați; neputându-l publica atunci, iar începând din 1949 rezultatele multor săpături arheologice schimbând treptat datele multor probleme, anul trecut am preferat să nu mai păstrez manuscrisul și l-am rupt. Nu trebuie pierdut din vedere faptul că, până în acel an, cea mai veche cultură neolitică cunoscută în spațiul extra-carpatic al țării noastre era cultura Boian - și ea abia începând din faza a treia, Vidra -, singurele excepții fiind așezările culturii Vinca-Turdaș din vestul Olteniei.

Oricum, începând de la 1 aprilie 1945 nu mai aveam slujbă, iar în iulie, când prietenul Bubi Stoica (fost director la Ministerul Industriei și Comerțului) mi-a propus să merg la proprietatea tatălui său de la Bucerdea Grânoasa, de lângă Blaj, n-am ezitat.

Am stat acolo patru luni, cutreierând zonele invocate și descoperind mai multe așezări preistorice, dintre care una în punctul "Iepad", cu o ceramică având un foarte bogat decor incizat, deși nu-mi amintesc dacă aparținea culturii Sighișoara-Wietenberg din epoca bronzului. Alte așezări aparțineau chiar culturii eneolitice Petrești, cu ceramică pictată, iar altele, și mai multe, cocoțate uneori chiar pe vârfuri de dealuri, aparțineau culturii Coțofeni. Din păcate, toate materialele adunate atunci s-au risipit, după cum s-au pierdut și sumarele însemnări pe care mi le făcusem.

În august, împreună cu Bubi Stoica, cu Virgil Russu, cu "Bebe", nepotul lui Bubi, și cu băiatul profesorului Litarcek (astăzi și el profesor la Facultatea de Medicină) am plecat spre Retezat. Până la Simeria am mers noi cum am mers - cu toate că aveam fiecare câte două ranițe pline cu pâine și tot felul de alimente - dar de aici nu mai pleca nici un tren de călători spre Sub Cetate decât a doua zi. Nu ne-am dat însă bătuți și am reușit să convingem un mecanic, care pleca cu locomotiva în direcția aceea, să ne ia și pe noi în... tender, printre

cărbuni. Am reușit totuși să nu ne înnegrim prea mult și spre prânz am ajuns în gara Puiu de pe linia Petroșani. În satul vecin am angajat o căruță până la Nucușoara, unde am dormit pe paie, într-o imensă cameră goală, iar a doua zi, încărcând sacii pe cai, ca niște desagi, am suit până la cabana Pietrele.

De la acest loc de odihnă, timp de mai multe zile am coborât și suit toate văile, ne-am cocoțat pe toate piscurile și am admirat splendidele lacuri de munte ale acestui masiv. Poate cel mai frumos este lacul Gemeni, dar nici lacul Galeșul nu-i mai prejos, deși - din 1952 - numele acesta îmi trezește alte amintiri, deloc plăcute.

Oricât de frumos va fi Făgărașul - unde am fost ulterior de trei ori - nu se poate compara cu masivul Retezatului, aici nefiind numai o creastă de munți, ci lanțuri de nenumărați munți, de văi sălbatice și de poteci cu perspective neașteptate, la aceasta adăugându-se și sumedenia de lacuri, unele la peste 2.200 metri înălțime. N-am înțeles însă de ce nici până astăzi nu s-a construit o mare cabană sau un hotel lângă lacul Bucura - cel mai mare lac de munte, având circa 800 metri lungime -, situat la 2000 metri înălțime, chiar în centrul masivului. De aici toate excursiile ar fi mult mai ușoare și n-ar mai trebui să te grăbești la întoarcere, te teamă să nu înnoptezi departe de cabană.

Am văzut atunci și prima (de altfel și ultima) capră neagră, săltând din stâncă în stâncă și pierzându-se pe celălalt versant al vârfului Retezatul. Când am revenit în acest masiv, în 1948, n-am mai zărit nici o capră neagră, deși amicii mei spuneau că în 1942, când ei făcuseră prima lor excursie acolo, văzuseră chiar numeroase ciopoeare. Între timp, aproape toate fuseseră ucise de braconieri, cu arme luate de la nemți. Din fericire știu că acum situația s-a schimbat; vânătoarea este oprită în rezervația creată acolo și întregul masiv - ca și alte zone din Carpați - au fost repopulate cu frumoasa podoabă a munților care este capra neagră.

În iulie 1946 s-a prăpădit tatăl meu, în vârstă de 72 de ani neîmpliniți, după o criză de ficat și o uremie.

Tot în vara aceea, în iulie și august, prietenul Georgică Neagu m-a invitat cu Carmen la el la țară, în județul Teleorman (la Răteasa-Sfințești), în timp ce Hortansa era la săpături la Sălcuța. Și aici am mai colindat prin împrejurimi, vizitând din nou unele dintre așezările preistorice cunoscute de Georgică și pe care le văzusem cu el prima dată în 1938.

Din septembrie 1946, până în iunie 1948, am lucrat ca referent la Uniunea Generală a Industriașilor din România (UGIR), în postul rămas vacant prin moartea tatălui meu. Directorul general, Alecu Grigoriu, fratele mai mare al unui fost coleg de liceu, îl apreciașe mult pe tatăl meu și auzise lucruri bune și despre mine, așa că m-a angajat imediat. Bineînțeles că în tot acest răstimp nu putea fi vorba de arheologie; totuși aici am reușit să-l conving pe directorul Solacolu, posesorul unei colecții de obiecte preistorice și greco-romane, moștenită de la unchiul lui, Grigore Antipa, să o doneze muzeului, ceea ce a și făcut mai târziu. Cele mai importante piese ale acestei mici colecții erau câteva vase descoperite "unde va" în Dobrogea, pe care mi le-am desenat atunci, intenționând să le public mai târziu; au trecut însă anii, vasele s-au dovedit a aparține unui anumit aspect al culturii Hamangia târzie și au fost publicate de o elevă a noastră, Silvia Marinescu-Bălcu.

În vara lui 1948 am solicitat o audiență lui C. Daicoviciu, subsecretar de stat la Ministerul Economiei, să-l rog să intervină spre a se acorda și Hortansei fonduri de săpături, deoarece Nestor, devenit director al muzeului din 1947, nu voia să admită decât un mare șantier, bineînțeles condus de el, la Zimnicea, unde să-i concentreze pe toți cei de la muzeu.

Destul de oficial, Daicoviciu mi-a răspuns că nu poate trece peste hotărârea directorului, așa încât Hortansa și cu Carmen au plecat la Zimnicea, iar eu m-am dus pentru a doua oară la Bucerdea-Grănoasă. Ca și în 1945, de acolo am plecat cu câțiva prieteni, veniți din București, să suim pe Retezat, făcând și cu acest prilej o minunată excursie în cel mai frumos masiv muntos al țării, deși dificultățile aprovizionării ne-au silit să ducem din nou fiecare câte două ranițe pline cu pâine și alte alimente. Noroc că la cabana Pietrele, cabaniera Maria Magdalena avea grijă să prindă aproape zilnic păstrăvi delicioși... iar noi nu mai eram decât

trei: Virgil Russu, Titus Ionescu și eu. Iată, au trecut mai bine de 20 de ani de la această ultimă excursie în Retezat și nu mi s-au șters din amintire acele mărețe piscuri stâncoase, cu bolovanii cât casele, parcă sfărâmați de uriași, brazii ce se opresc sfioși la poalele piscurilor golașe, temătoriparcă să se suie până în vărfuri, apele lacurilor ce sclipesc în soare și se sparg în cercuri de câte ori un păstrăv sare după vreo musculiță, cascadele apelor ce se grăbesc să se întâlnească mai jos de cabana Pietrele - toată atmosfera aceea de pace a naturii ce cobora și în sufletul nostru.

Începând din 1947 lucram la Editura Forum, condusă de bătrânul Ocneanu și de un nepot al doctorului Ghelerter (cunoscut socialist) la revizuirea și stilizarea textelor traducerilor volumelor pe care le publicau. Le-am dat și eu să-mi publice o traducere, făcută de mine prin 1945 - un roman al unui scriitor englez al cărui nume nici nu mi-l mai aduc aminte, căci n-am păstrat nici un exemplar din traducere. Titlul original al romanului era *A Knight and a day* - "Cavaler de-o zi" - în ediția franceză, după care am tradus eu, era *Pour ses beaux vœux*; în românește a fost botezat Pentru ochii ei. Au urmat și alte câteva traduceri - din franceză, engleză și italiană (una, al cărui autor nu mi-l aduc aminte, se intitula *L'énigme de Crystaline*, alta, de Paul de Kruiff, *Hormonul masculin* (tradusă din limba engleză), iar alta, de Bromfield, din italiană, și așa mai departe), dar numai pe una sau două mi-am pus numele - V. Dumitrescu -, pentru celelalte folosind pseudonimul V. Iosif sau altele. Astăzi regret că n-a apărut același nume pe copertele tuturor acestor traduceri, căci așa li puteam cere să fiu cooptat membru al secției traducătorilor din Uniunea Scriitorilor din România, și astfel poate aș fi obținut o completare substanțială a pensiei.

Atunci când colaborarea mea cu Editura Forum a început să devină mai regulată, i-am spus bătrânului Ocneanu cine sunt (sau mai bine zis cine am fost), dar el n-a avut nici o obiecție. Singura rezervă a fost că nu m-a angajat permanent, cum avusese intenția să o facă, ci mă plătea pentru fiecare traducere.

Ultima mea traducere a fost romanul *Oliver Twist*, de Ch. Dickens, care însă n-a mai apărut, între timp toate casele de editură fiind naționalizate. În sfârșit, pentru a termina cu acest capitol, amintesc că în 1946 am tradus din engleză romanul *Tampico*, de Josep Hergesheimer (traducere revăzută anul acesta și predată Editurii Univers, cu care făcuseră contract anul trecut, potrivit aprobării lui Vladimir Străinu, atunci director al acestei edituri și din păcate mort acum un an, așa de timpuriu și în plină activitate creatoare de mare valoare); tot atunci am tradus romanul *Nostromo* de Joseph Conrad, dat spre publicare unei edituri la care lucra Al. Deleanu; nici acesta n-a mai apucat să fie publicat. Recent, Deleanu a publicat o traducere a acestui roman, făcută de el.

În 1947 sau 1948 muzeul nostru depindea de același minister ca toate celelalte muzee din capitală, așa încât Hortansa și ceilalți colegi au fost încadrați la început pe linie administrativă (inspectori generali, inspectori etc.), director fiind, începând din 1947, Nestor, care își văzuse astfel visul cu ochii.

Spre sfârșitul lui 1948 (sau poate la începutul lui 1949) muzeul a trecut însă la Academie, fiind încorporat ca un sector al secției de istorie veche a Institutului de Istorie. Director al institutului era profesorul Petre Constantinescu-Iași, iar directorul secției de istorie veche, profesorul Constantin Balmuș, transferat de la Universitatea din Iași.

Una dintre primele lucrări colective întreprinse de această secție de istorie veche a fost exceptarea tuturor publicațiilor în vederea întocmirii unui repertoriu arheologic al României. S-a alcătuit un colectiv foarte numeros - cercetători de la București, Iași și Cluj - și s-a pornit serios la lucru. Hortansa a primit și ea, firește, un lot de publicații spre exceptare. Dar cum, pe vremea aceea, ea ocupa încă și un post în învățământul secundar, am ajutat-o, lucrând la Biblioteca Centrală Universitară și la Academie și în felul acesta - la sfârșitul primelor luni de activitate - de câte ori se făcea bilanțul lucrului se constata că numărul de fișe predate de ea este printre cele mai ridicate. A spus, firește, că este ajutată de mine, ceea ce l-a bucurat pe Balmuș, el având grijă să comunice mai departe acest lucru.

Cercetarea istorico-arheologică în anii 1949-1955 era sub directa îndrumare a Prezidiului Academiei, care a obținut tot sprijinul conducerii partidului și guvernului, fără acesta neputându-se trece la o amplă acțiune sistematică.

Înțelegând de la început importanța cercetării arheologice pentru reconstituirea trecutului îndepărtat al țării noastre, Prezidiul Academiei a socotit că este nevoie de concentrarea tuturor forțelor pentru executarea unor vaste cercetări și săpături arheologice. Când s-a discutat într-o ședință a conducerii institutului această problemă a concentrării forțelor, mi s-a povestit că Nestor ar fi spus: "Dacă e vorba de o adevărată concentrare a forțelor arheologice, ea nu se poate face lăsându-l pe dinafară pe Vladimir Dumitrescu". Dacă e adevărat, atunci potsune că e singura dată când a făcut un gest colegial pentru mine, față de nenumăratele manifestări ale dușmăniei lui de-a lungul a peste patruzeci de ani!

Anticipând puțin, amintesc că, începând din 1950, muzeul a fost înzestrat cu un număr însemnat de unelte - hârlețe, lopeți, sape, spacluri etc - și cu multe roabe, la acestea adăugându-se și sute de pături și cearșafuri; timp de aproape două decenii ele au folosit tuturor colectivelor arheologice pentru a-și duce activitatea în condiții bune și a suplinit multe din lipsurile inerente gospodăriilor țărănești unde eram găzduiți. Până la urmă s-a usigurat și toată "zestrea" necesară preparării mâncărilor și serviciilor lor; de aceea, an de an venea la fiecare șantier și câte un controlor contabil să constate dacă această "zestre" nu dispăruse; treptat-treptat în chip firesc, toate s-au degradat și apoi au fost scoase "la reformă".

Oricum, în primăvara lui 1949 am fost chemat la Institutul de Istorie să stau de vorbă cu profesorul Constantinescu-Iași. După ce mi s-a spus că institutul dorește să colaborez și eu la săpături și am fost întrebat ce salariu am avut înainte de a fi scos de la muzeu (deși suma respectivă nu mai avea vreo valoare, după reforma monetară din 1947!) și le-am precizat că am avut un salariu de profesor universitar cu patru gradații (deci, practic vorbind, un salariu dublu), după ce mi s-a comunicat că voi fi angajat colaborator extern al institutului, profesorul Constantinescu-Iași a adăugat: "Dar să nu vă închipuiți că aceasta înseamnă o destindere politică!". I-am răspuns că nu aveam nici o calitate să discut probleme politice, împlinindu-se mai bine de opt ani de când n-am mai făcut politică.

La întocmirea planului de lucru pentru vara aceluia an (1949) s-a hotărât deci că voi face parte din colectivul ce urma să facă săpături la Hăbășești, sat situat atunci în nord-estul extrem al fostului județ Roman. Necrezându-se indicat să se anunțe că eu voi fi responsabilul colectivului - atribuție ce mi s-a încredințat în fapt mie -, a fost numit responsabil formal acad. Emil Condurachi, atunci director-adjunct al secției de istorie veche a Institutului de Istorie și totodată șeful catedrei de istorie veche și arheologie de la Universitate.

Din colectivul aprobat făceau parte Hortansa, M. Petrescu-Dâmbovița (atunci conferențiar universitar la Iași) și preotul C. Matasă, cărora li s-a adăugat o studentă (Tudic) și un student (Achim Popescu) de la București, iar de la Iași un student al lui Dâmbovița (Adrian Florescu). Nu lipsea însă nici Simion Barta.

Deoarece nu cunoașteam dinainte așezarea de la Hăbășești, am plecat cu M. Petrescu-Dâmbovița într-o cercetare de recunoaștere la Hăbășești, de la Roman folosind o mașinuță a Inspectoratului Școlar și fiind însoțiriți de inspectorii Popovici și Herbst (primul devenit ulterior profesor universitar și directorul Institutului de Istorie și Arheologie din Iași, iar celălalt profesor și decan al Facultății de Geografie din București). Podul de peste Siret, de la Scheia, era încă rupt, râul trecându-se pe un pod provizoriu, utilizabil numai când apele nu erau prea mari; fiind la începutul lui iulie, am putut trece ușor, ajungând la Hăbășești, unde am fost imediat îndreptați spre Holm. În afară de Gumelnița și, în oarecare măsură de Traian, nu mai cunoșcusem până atunci o așezare preistorică cu un orizont așa de larg, de pe botul de deal putându-se cuprinde cu privirea zarea spre trei din cele patru puncte cardinale, între altele până departe spre dealurile Cotnarilor. Băile Strunga, încă nerefăcute, erau chiar la picioarele Holmului, până la marginea acestuia întinzându-se pământul sacral

de stejari de la strunga. Terenul se undula până în vale, de unde se ridica apoi din nou spre Târgu Frumos și, în altă direcție, spre Fedeleşeni, iar în zare, spre nord, cum am mai spus se profilau dealurile Cotnariilor.

Holmul era folosit ca izlaz și nu mai fusese arat dinainte de război, din pricina că pe marginile lui se săpaseră tranșee militare în 1944. Iar vârful propriu-zis al botului de deal, în urma unei prăbușiri de teren întâmplătoare cu câteva decenii mai înainte, alunecase la vreo 4-5 metri mai jos, formând un fel de terasă. Cioburi și chirpici ars erau puține la suprafață, tocmai pentru că locul nu se mai arase, dar în tranșee și în restul Holmului, plantat cu porumb, se puteau aduna destule ca să ne dăm seama că într-adevăr acolo era o așezare cucuteniană, așa cum ni se spusese.

După ce am anunțat primăria din Strunga că vom reveni pentru săpături peste o săptămână-două, ne-am întors la Roman, ne-am despărțit de cei doi colegi de aici și ne-am dus să luăm masa la un mic restaurant de pe strada principală. Discutând despre viitoarele săpături cu Petrescu-Dâmbovița, la un moment dat am scos o foaie de hârtie, am schițat conturul Holmului și am trasat câteva linii spunându-i: "Iată care este planul meu de lucru; o tranșee longitudinală, pe mijlocul botului de deal, până la răpă, din care să pornească alte 6 tranșee, perpendiculare, trei de fiecare parte, până în marginile laterale ale holmului. Sau eventual, două tranșee longitudinale paralele pe mijloc." Dar n-am apucat să termin, că Dâmbovița a exclamat: "Nu, nu, mai bine cum ați făcut la început".

Abia mai târziu am aflat de ce n-ar fi vrut să săpăm două sau mai multe tranșee longitudinale; una dintre "dogmele" lui Nestor era că locuințele așezărilor preistorice sunt presărate de-a lungul marginilor, centrul nefiind destinat locuințelor. Teoria aceasta s-a dovedit greșită - atât la Hăbășești cât și în alte așezări - chiar dacă nu întotdeauna locuințele așezărilor sunt dispuse în cercuri, în mijlocul cărora se mai află cel puțin câte o locuință, cum au arătat săpăturile noastre de pe Holm.

Înainte de plecarea la șantier pentru începerea lucrărilor, Nestor - atunci, cum am spus, director al muzeului, făcând parte, alături de delegatul Prezidiului Academiei, M. Roller și de profesorul Constantinescu-Iași, din trio-ul care avea să dirijeze toată campania de săpături - mi-a cerut să discutăm în prealabil planul meu pentru săpăturile de la Hăbășești. I-am răspuns însăcă, de vreme ce mi s-a încredințat conducerea acestui șantier nu am de ce să discut această problemă și el mi-a spus răspicat: "Dar eu fac parte din conducerea săpăturilor, așa că voi veni să văd cum se lucrează și, dacă nu voi fi de acord, vei suferi consecințele." "Foarte bine, a fost răspunsul meu, înțeleg să suport eventualele consecințe, dar nu înțeleg ca după un sfert de veac de activitate arheologică să-mi arate altcineva cum să fac plan de lucru și cum să sap!"

Probabil că el ar fi dorit să poată afirma că am lucrat după indicațiile sale.

În anul 1951 și în cei următori, când Petrescu - Dâmbovița a condus săpăturile de la Trusești, a aplicat și el planul trasării în lungul așezării a unor șanțuri paralele, din care se lărgesc, în chip firesc, "casele" pentru degajarea resturilor locuințelor.

Spre sfârșitul lunii iunie am "debarcat" deci la Hăbășești (Hortansa a venit peste câteva zile, cu Carmen), ne-am instalat cum am putut și, angajând o echipă de peste 15 lucrători, am început lucrul, potrivit planului schițat de mine pe măsura micului restaurant din Roman.

Am avut, însă, de la început, unele greutăți cu Constantin Matasă. Omul acesta așa de entuziasmat, care între timp săpase și de unul singur (între altele la Frumușica, unde a avut un mic conflict cu Nestor, acesta fiind nemulțumit de felul nesistematic cu se săpa), era - ca orice arheolog amator -, pasionat exclusiv pentru obiectele ce se puteau descoperi, nu însă și pentru problemele puse de situațiile întâlnite și de descoperirile făcute.

Este evident că nici noi, arheologi "profesioniști", nu suntem indiferenți la frumusețea și bogăția materialelor descoperite (dimpotrivă, le dorim), dar aceasta este numai unul dintre scopurile unei săpături arheologice. De aceea stăruim - dând nespecialiștilor impresia

că pierdem prea mult timp - dar acest lucru este necesar pentru a putea face și nota toate observațiile, singurele care ne dau posibilitatea să înțelegem întregul context al descoperirilor. Pe de altă parte, de vreme ce nu ne mulțumeam cu sondele, având și timp și bani la dispoziție, era firesc să degajăm diferitele resturi de locuințe și nu să trecem cu cazmaua prin ele... Preotul Matasă fiind însă dornic să descopere cât mai repede materialele - vase, figurine, diferite unelte etc. - nu avea răbdarea necesară lucrului migălos la spaclu, pentru curățirea resturilor de chirpici ars, și atunci punea lucrătorii să scoată chirpiciul cu cazmaua și să sape mai adânc. Așa procedase la Frumușica și de aceea, într-o săpătură de peste 2000 mp, n-a putut fi ridicat planul nici unei singure locuințe și (ceea ce este mai grav) n-a notat întotdeauna felul cum erau distribuite vasele în diferitele locuințe etc., așa încât încadrarea descoperirilor sale se poate face mai ales pe baza stilurilor ceramicii pictate. Așezarea de la Hăbășești fiind destul de întinsă, până să observăm noi, câteva dintre resturile unei locuințe din tranșea centrală de cercetare - supravegheată de el - fusese distruse, același lucru petrecându-se încă o dată, în alt punct (noi eram obișnuiți să-i supraveghem pe lucrători, nu pe membrii colectivului). De altfel, în afară de Hortansa, de Dâmbovița, de Gostar și de mine, ceilalți membrii ai colectivului erau pentru prima dată pe un șantier, cu excepția, bineînțeles, a lui Constantin Matasă (care, totuși, nu putea, aș spune în chip organic, să înțeleagă metoda noastră de lucru) și cu aceea a lui Simion, care nu avea pretenția că devenise arheolog.

Pentru a evita repetarea acestei situații neplăcute, m-am sfătuit cu Petrescu - Dimbovița și ne-am hotărât să-i dăm lui C. Matasă o sarcină unde speram că nu se poate strica nimic. În zona unde Holmul se gătește puțin, înainte de a se uni cu restul terenului, se observa o anume depresiune, Dimbovița era de părere că acolo s-ar putea să fi fost șanțul de apărare al așezării. Nu eram chiar convins că rezultatul va fi pozitiv dar - socotind că această cercetare trebuie oricum făcută și că ar fi indicat ca Matasă să supravegheze el săparea unei tranșee de control l-am rugat să lucreze el acolo cu câțiva dintre muncitori și să fie ajutat de studentul Achim Popescu. Neputându-ne deplasa în fiecare moment să vedem ce se întâmplă (tranșeea de control era trasată prin porumbișe, la mai bine de 100 de metri de locul unde lucram noi), ne duceam numai din când în când să observăm profilul tranșeei. În ziua următoare, după câteva ore de lucru, Achim Popescu a venit într-un suflet, strigând de departe: "L-am găsit! E șanț de apărare!" Și, într-adevăr, se putea vedea ușor cum se profilează în tranșea noastră - de la o anumită adâncime - marginile șanțului, culoarea puțin mai diferită a pământului de umplutură contrastând tot mai mult pe măsura ce șanțul se adâncea în lut. De fapt erau chiar două șanțuri de apărare, oarecum paralele, întocmai ca la Cucuteni.

Ne-am bucurat și l-am rugat pe C. Matasă să continue până ajunge la fundul șanțurilor; dar, când ne-am mai dus pe acolo, am constatat o altă situație neplăcută: dincolo de al doilea șanț, spre exterior, existase o construcție de la care rămăseseră obișnuitele resturi de chirpici ars; cele mai multe resturi fiind scoase, însă, din ordinul lui Matasă, nu se mai putea ști ce forma și ce dimensiuni a avut această construcție, considerată ulterior de mine drept un punct de observație. După terminarea săpării acestei tranșee, nu i-am mai dat lui Matasă nici o altă atribuție, ceea ce la cam supărat (de altfel a și plecat pentru un timp la Piatra), iar în anul următor l-am rugat pe Radu Vulpe să-l ia cu el, la șantierul de la Poiana. Dând urmare sugestiei mele, Vulpe l-a luat în colectivul său, ulterior povestindu-mi că a pășit și el la fel. De fapt, era firesc, ținând seama că, fără o adevărată ucenicie, începută de tânăr, numai foarte greu poate cineva deveni, dintr-un arheolog-amator pasionat, un adevărat cercetător în domeniul arheologiei.

Pe Holm, prin degajări repetate, prin largiri în dreapta și în stânga diferitelor noastre tranșee, s-au putut contura cele 10 locuințe din zona săpată în 1949; cu toate distrugerile ulterioare - tranșeele militare amintite și unele gropi din perioada de tranziție conținând materialele de tip Horodiștea, săpate chiar în cuprinsul locuințelor cucuteniene - forma

dreptunghiulară a locuințelor era foarte clară. Dimensiunile lor difereau, unele fiind mai mari, altele mai mici, dar era sigur că nu fuseseră construite nu mai aproape de laturile așezării. În timp ce eu notam în carnet diferitele observații sau le dictam unuia dintre studenți, iar Hortansa dădea îndrumări uneia sau alteia dintre micile echipe în care împărțisem lucrătorii, Petrescu - Dimbovița desena de zor la ridicarea planului săpăturilor, trecând pe planșetă, una după alta locuințele degajate.

Pe măsură ce planul unei locuințe era gata, totul fiind descris și desenat pe baza carioajului, se începea demontarea sistematică. La locuințele unde chirpiciul era mai răvășit, observațiile erau mai puțin concludente, dar la acelea la care masa de chirpici era bine păstrată și netedă, de îndată ce întorceam bucățile de chirpici, spre a vedea cum se prezintă fața ce stătuse în pământ, constatând pe ea că amprente paralele de lemnărie groasă se continuau perpendicular pe cele două laturi lungi ale locuinței respective. Totuși, atât eu cât și Petrescu - Dimbovița nu împărtășeam părerea că acestea sunt resturi de platforme arse (despre care scriseseră arheologii ruși și sovietici), socotind ca ele sunt resturile unor pereți căzuți la pământ, deși, este adevărat ne surprindea și pe noi faptul că uneori amprente se continuau neîntrerupt de la o latură la alta și mai ales că această lemnărie era mult prea groasă pentru pereți. În primul nostru raport preliminar am susținut deci că aici n-ar fi existat locuințe pe platforme, ceea ce era evident greșit, cum ne-am convins în cursul săpăturilor pe scară mult mai mare în anul următor (1950).

Anul 1949 a fost de altfel excesiv de ploios; erau zile când întrerupeam lucrul de către 3-4 ori, deși nu aveam unde să ne adăpostim, căci nu construiserăm nici un bordei și nu aveam nici cort. În răpade deasupra "terasei" prăbușite din botul de deal se afla însă o groapă săpată în mal, de unde se scosesse lut, numită în glumă de noi "peșteră"; de multe ori, ne îngrămădeam aici ca să mai scăpăm de ploaie! Iar în satnoroalele erau atât de cumplite, încât treceau chiar deasupra bocancilor. Uneori era necesară o adevărată echilibristică pentru a nu ne afunda până la genunchi, mai ales dacă se ține seama că făceam patru drumuri pe zi, lucrându-se cinci ore dimineața și trei ore după amiază. Prânzul îl luăm la "sediu": o încăpere unde instalasem o masă mai lungă, să putem avea toți loc, în casa femeii care ne gătea și ne închiriase și o magazie pentru depozitarea materialelor.

Pentru vizarea ștatelor de plată și achitarea impozitelor percepute de la lucrători, în anul acela a trebuit să mă duc de două sau de trei ori tocmai până la Mîrcești, deci reședința nu știu cărei percepții - la peste douăzeci de kilometri de Hăbășești, deși până la Tîrgu Frumos erau numai 9 kilometri și ar fi fost mult mai ușor.

Fiindcă a venit vorba de acest ultim orașel, trebuie spus că atunci făcea o impresie detestabilă: murdar, cu casele dărăpănate, trotuare aproape inexistente, magazine ca vai de ele, de parcă atunci se terminase războiul. În schimb, când l-am revăzut acum doi - trei ani nu mi-a venit să cred că e același oraș; multe clădiri noi și frumoase, magazine civilizate, străzi pavate, într-un cuvânt se cunoștea că edilii și-au dat toată silința să-ți schimbe fața.

Într-una din zile, când nu se putuse lucra din cauză că toată nopatea plouase, a venit vizita - inspecție de la București: M.J.Roller (delegat al Academiei), Nestor și Letiția Lăzărescu, pe atunci șef de secție la Institutul de Istorie (sub conducerea ei lucrând, între alții, P.P. Panaltescuși Andrei Oțetea...). Ne-au găsit la "sediu", de unde am pornit cu ei, prin noroale, să le arătăm ce am lucrat și ce am găsit. Delegatul Președintelui Academiei era foarte atent la explicațiile date de mine atât în privința planului pe baza căruia am lucrat, cât și în legătură cu ceea ce descoperisem, arătându-se foarte mulțumit. Pe vremea aceea toți eram atât de convinși că resturile de chirpici ars provin toate de la pereții locuințelor, încât - la un moment dat - Nestor, oprindu-se lângă locuința nr 5, a exclamat, arătând colțul platformei; "Iată ce frumos se păstrează aici colțul peretelui prăbușit!"

De la noi, delegatul Președintelui Academiei a plecat în vizită la alte șantiere din Moldova, iar după aceea la mai toate șantierele din țară, inclusiv cele din Munții Orăștiei. Când ne-am întors la București, primul lucru pe care l-am aflat la Institutul de Istorie a fost

că Roller le-a spus tuturor că cel mai bun șantier este cel de la Hăbășești - declarându-l "șantierul nr.1 pe țară."

De aceea, la prima întâlnire cu Daicoviciu, el m-a întrebat intrigat: "Ce-ai găsit, măi la Hăbășești, de i-ai uimit?"

"Câteva locuințe, ce altceva să fi găsit?" i-am răspuns, spre mirarea lui.

De fapt, ceea ce îl mulțumise pe reprezentantul Prezidiului nu fusese, desigur, atât rezultatele cercetărilor noastre (în anul acela nici nu erau prea deosebite), ci metoda de lucru pe baza unui plan bine stabilit și cu totul adecvat scopului propus și condițiilor din teren.

Revenind însă la activitatea din vara aceea, mai amintesc că duminicile, când era vreme bună, porneam toți cu căruța să vizităm câte o așezare preistorică din preajmă. Așa am ajuns chiar cu chiu cu vai și la Cucuteni și ne-am minunat toți de admirabila poziție a acestei așezări, deși a fost destul de greșită ne călărăm pe "Cetățuie". Oricât ar fi fost de firesc ca treburile acelor vremuri să-și aleagă locuri ușor de apărat pentru a-și stabili acolo așezările, trebuie totuși admirată priceperea lor în a-și alege aproape întotdeauna poziții foarte dominante și cu un orizont larg, deși bineînțeles că pe aceste înălțimi iarna trebuie să fi suflat vânturi cumplite...

Peste vreo zece ani, când a venit în țară în vizită prof. Schachermeyr de la Viena, savant de reputație mondială, și l-am condus la diferite așezări neo-eneolitice și bineînțeles și la Cucuteni, s-a călărat și el voinicește pe "Cetățuie" și, privind spre largul orizont ce se deschide până departe, a exclamat: "E cea mai impunătoare stațiune preistorică pe care am văzut-o vreodată! Am să le povestesc și studenților mei despre ea". De astfel și așezarea Gumelnița i-a făcut o impresie deosebită, atât prin întinderea ei, cât și prin poziția dominantă.

Spre sfârșitul lunii august am făcut un abces la un dinte; am obținut cu mare greutate penicilină și mi-a făcut cuvenitele injecții, doctorul dispensarului din Strunga. Din păcate, penicilina se dădea atunci cu rețetă și în cantitate foarte mică, așa încât abia la București am scăpat de necaz. Cred însă că infecția prelungită la dinte a fost cauza infecției de la rinichiul drept, care până la urmă a trebuit scos. Dar despre aceasta mai târziu.

La încheierea săpăturilor din acel an degajasem absolut tot ce se afla pe botul dealului și totodată se precizase și existența unui dublu șanț de apărare (al doilea caz de acest fel din țara noastră într-o așezare din epoca eneolitică, după acela descoperit de Hubert Schmidt la Cucuteni în 1909 - 1910), rămânând ca în anul următor să continuăm lucrările.

La sfârșitul săpăturilor de la Hăbășești am dat fiecărui membru al colectivului partea care i se cuvenea din banii necheltuiți cu cazarea, masa și transporturile (chiar studentul Tudic, care stătuse tot timpul, i-au revenit trei mii lei), ceea ce l-a făcut pe Dâmbovița să exclame: "Dar cum ați făcut, domnule Dumitrescu?"

Răspunsul era foarte simplu: am făcut toate socotelile foarte precis, iar suma rămasă din diurnă am distribuit-o proporțional tuturor membrilor colectivului.

Întors la București, am solicitat profesorului Constantinescu-Iași - pe atunci și vicepreședinte în Prezidiul Marii Adunări Naționale - să mai flu trimis și la alt șantier, eu neavând încă leafă sau indemnizație fixă și fiind plătit cu diurnă pe șantier, care era suficientă și permitea chiar unele economii.

Profesorul Constantinescu-Iași mi-a răspuns că ar prefera să lucrez la șantierul deschis de Petrescu-Dâmbovița la Stoicani (la nord de Galați), așa încât am plecat acolo la începutul lui septembrie.

Săpăturile începuseră atât pe un deal unde, într-o livadă, se afla o necropolă hallstattiană, cât și pe o mare movilă naturală, pe care fusese o așezare eneolitică. Primele două săptămâni am lucrat la necropolă, descoperind și eu câteva morminte la o adâncime destul de mare, mai toate fără inventar. Ceva mai departe lucra Eugenia Zaharia, iar în așezarea eneolitică lucra Petrescu-Dâmbovița împreună cu Adrian Florescu și cu alți

studenți.

Am fost puțin surprins de felul cum începuse Petrescu-Dâmbovița săpătura aici; trasase o mare suprafață dreptunghiulară și o adâncea treptat, pentru identificarea și degajarea diferitelor niveluri, fără să fi făcut în prealabil un sondaj stratigrafic care să-i dea posibilitatea să dezvelească pe rând fiecare nivel. E adevărat că situația era puțin complicată de prezența unui număr destul de mare de morminte mai târzii, cuschelete chiricite și cu ocru roșu, din perioada de tranziție spre epoca bronzului, dar tocmai de aceea cred că un tranșeu de sondaj ar fi fost mai necesar.

Între timp, semnalându-se alte resturi hallstattiene într-un sat vecin (Tămăoani, situat la 4-5 km), Dâmbovița ar trebui să știe dacă și acolo era un cimitir; am hotărât împreună să plec eu într-o dimineață, cu o echipă de vreo zece lucrători, și să sondez terenul. Zis și făcut. Lucrătorii cu cazmale și lopețile pe umăr, eu cu scăunelul cu trei picioare și cu o servietă cu scule și cu "de ale gurii", am pornit de dimineață și, după o mică pauză pentru odihnă, am trasat un șanț de vreo 20 m lungime și 1 m lățime, începând astfel săpăturile. Abia se ajunsese la vreo douăzeci de centimetri adâncime, când am început să simt în partea dreaptă a corpului, mai ales în spate, sub coaste, junghiuri cumplite, care, treptat-treptat, au devenit de nesuportat, trebuind să mă întind pe iarbă în timp ce-mi dădeau lacrimile de durere și nu mai puteam vedea bine ce se lucrează. Mi-am dat totuși seama că la unul dintre capetele șanțului se afla o groapă; am pus să se lărgască săpătura, dar am renunțat, curând fiind cu adevărat incapabil să mă mai țin pe picioare și să mai văd ceva.

După aproape cinci ceasuri de zvârcoliri, junghiurile m-au lăsat și am plecat cu toți încet spre Stoicani. I-am spus lui Petrescu-Dâmbovița ce mi s-a întâmplat și, cum mi-era teamă să nu mi se întâmple același lucru și a doua zi, i-am sugerat să-l trimită pe Florescu să vadă ce este cu groapa aceea.

Întrucât nu suferisem niciodată de rinichi și auzisem că uneori, când ai o criză de ficat, simți dureri reflexe în spate, am crezut că a fost o criză de ficat; așa i-am spus la București și prietenului meu, doctorul Georgescu, care m-a sfătuit să fac unele analize; colesterolul ieșind puțin crescut, convingerea că fusese o criză de ficat mi s-a părut că se confirmă, mai ales că - precum am spus - suferisem cu câțiva ani mai înainte de un subiector.

Adrian Florescu s-a dus deci, a doua zi, cu echipa la Tămăoani. Seara s-a întors cântând voios; descoperise în groapă, între altele, un vas destul de mare, pe care-l purta în brațe ca pe un trofeu. Iar Petrescu-Dâmbovița (cum mi-a mărturisit peste un an) nu crezuse că avusesem într-adevăr, în ajun, o criză care mă împiedicase să continui lucrul, fiind convins că imi fusese greu să mă descîrc în... groapa respectivă! Ciudadă părere, după ce lucrase mai bine de o lună împreună cu mine la Hăbășești; balivernele pe care le auzise probabil de la idolul său îl făceau să nu vadă lucrurile cu proprii săi ochi. Tot el mi-a povestit că, atunci când a aflat că va merge cu mine la Hăbășești, nu era deloc încântat și Nestor l-ar fi liniștit, spunându-i: "Mergi acolo cu un om serios, așa că nu trebuie să-ți faci griji"

Ce griji își va fi făcut, nu prea am înțeles. Poate că mă știa cam sever și se temea că nu se va înțelege cu mine. Dar însuși faptul că mi-a povestit discuția cu Nestor chiar după prima campanie de la Hăbășești dovedește că temerile fuseseră neîndreptățite. E adevărat că m-am condus întotdeauna după principiul "Slujba e slujbă, drujba e drujbă", dar Dâmbovița nu avea de ce să fie deranjat de acest fel al meu de a privi lucrurile, fiind un om foarte muncitor și tot pe atât de pasionat.

După trei săptămâni de activitate la șantierul Stoicani, m-am întors la București, pregătind raportul preliminar asupra săpăturilor de la Hăbășești, în așteptarea consfățuirii pe șară, la care urma să se discute activitatea tuturor șantierei. Am fost foarte surprins aflând că Berciu, căruia îi propusesem să săpăm la Balta Verde, săpase acolo fără mine, însoțit fiind de Eugen Comșa. Bineînțeles, în cursul dezbaterilor am ridicat această problemă. Condurachi a luat și el cuvântul, criticând atitudinea lui Berciu, dar profesorul Constantinescu-l a intervenit, calmând spiritele.

Deoarece el îl simpatiza pe Berciu, intervenția mea l-a supărat și, la prima ocazie, când s-a discutat angajarea mea la institut în calitate de colaborator permanent, s-a opus; dar până la urmă punctul de vedere al celorlalți membri ai consiliului a prevalat și astfel, după mai bine de patru ani de când fusesem scos de la direcția muzeului, am fost din nou încadrat în rândul catedrelor arheologice bugetare.

În iarna 1949-1950 am lucrat și eu la Repertoriul arheologic, făcând sute și sute de fișe, și ocupându-mă totodată cu întregirea materialelor ceramice descoperite la Hăbășești. Eram astfel foarte des în laboratorul ceramic - unde lucra Georgeta Pallade cu o ajutoare, dacă nu mă înșel -, nefiindu-le întotdeauna ușor să reconstituie unele vase fără indicațiile arheologului. Acest laborator era instalat atunci în camera ocupată ulterior, timp de câțiva ani, de contabilitate, apoi de redacție, și atribuită de acum câteva luni laboratorului de paleontologie, unde lucrează tânărul coleg Marin Circiumaru pe care - chiar când scriu aceste rânduri - am reușit să-l transfer (impotriva opoziției lui Nestor), cu laborator cu tot, de la Craiova.

Iritat de faptul că șantierul de la Hăbășești, condus de mine, fusese declarat, cum am spus, șantierul nr. 1 pe țară, Nestor mi-a interzis pur și simplu să mai intru în laboratorul ceramic, pe motiv că aș stânjeni activitatea celor ce lucrau acolo. Așa înțelegea el să-și exercite autoritatea de director al muzeului, deși ani de zile, când condusesem eu această instituție, nu avusesse din partea mea nici o dificultate, ci dimpotrivă îi alocasem fonduri de săpături mai mari decât altora.

Tot în toamna lui 1949 (sau cel mai târziu la începutul lui 1950) a avut loc o mare acțiune de purificare a cadrelor. Berciu, Nestor și alții (care în 1945 se înscriaseră la socialiști și, după fuziune, deveniseră membri) au fost excluși cu acest prilej din partid. Mai târziu, Berciu a reintrat în partid, dar Nestor n-a mai încercat.

Hortansa a fost și ea exclusă din partid, dar abia în primăvara lui 1950 și nu pentru motive infamante, în legătură cu vreo activitate mai veche a ei, ca ceilalți, ci ca "greșit încadrată", fiind soția mea.

Spre sfârșitul lui aprilie sau în primele zile ale lui mai 1950 a fost convocată la muzeu ședința pentru stabilirea colectivelor de lucru ale șantierelor fixate pentru vara lui 1950.

Reușisem să conving conducerea săpăturilor că ar fi bine ca, în afară de continuarea săpăturilor de la Hăbășești și terminarea lor, să reiau lucrurile de la Rast, pentru a se salva, în felul acesta, ce se mai putea din așezarea de acolo, și totodată să săpăm câțiva tumuli din marea necropolă care am amintit. Când s-au fixat responsabilii, am propus ca pentru Rast să fim doi - Plopșor și cu mine - căci lucrasem acolo împreună și în 1943. Profesorul Constantinescu-Iași a replicat că, din punct de vedere administrativ și al întocmirii actelor, el trebuie să aibă un singur responsabil. Cum Plopșor nu spunea nimic, am luat cuvântul și am arătat că - eu fiind responsabil al șantierului Hăbășești - pentru șantierul Rast să fie numit Plopșor responsabil, iar eu adjunct, ceea ce s-a aprobat.

În aceeași ședință de constituire a colectivelor, am cerut ca - în afara de Petrescu-Dimbovița, Hortansa și 2-3 studenți, pentru șantierul Hăbășești pentru Rast să ni se mai dea încă un arheolog cu experiență, spre a putea lucra concomitent cu mai multe echipe și în mai multe sectoare. L-am propus pe Vlad Zirra, fost elev și asistent al lui Radu Vulpe la Iași. El a protestat însă, spunând că n-are ce să caute în Oltenia. N-am încercat să afl cauza acestui refuz, raporturile noastre rămânând însă foarte bune până astăzi.

Situația a rezolvat-o Daicoviciu, care a spus că ne va trimite un tânăr asistent al lui, pe Nicolae Gostar.

Înainte de începutul acestei ședințe, simțeam unele junghiuri de felul aceloră din toamna trecută, dar nu le-am dat importanță; ba chiar am făcut dimineața și o plimbare la șosea cu prietenul Virgil Rusu. În timpul ședinței, când se discutau problemele colectivelor, durerile au devenit înfiorătoare și a trebuit să mă întind câțiva timp pe o masă, în biblioteca

muzeului. Abia atunci și-a schimbat Dâmbovița părerea în legătură cu întâmplarea de la Tâmbărani, văzând cum mă zvârcoleam. Cu chiu cu vai am fost dus până la un taxi și am ajuns acasă. Iar când a venit doctorul Georgescu, a exclamat imediat: "Ce tot vorbești tu de ficat! Astea sunt dureri specifice pentru o criză de rinichi". Și abia după vreo jumătate de ceas de la injecția cu morfină, durerile s-au potolit treptat.

Trebuind să plec la Rast la 9 mai, n-a mai fost timp nici de analize, nici de radiografie, mulțumindu-mă să iau cu mine pilule de papaverină, recomandate de doctorul Broșteanu. Și așa am ajuns la Rast la 12 sau 13 mai - Ploșor, eu, Gostar, domnișoara Rodica Vincenz, studentul (pe atunci) Ștefan Ștefănescu (actualul director al Institutului de Istorie al Academiei și președinte al Secției de Istorie și Arheologie al Academiei de Științe Sociale și Politice) și Simion Barta.

Aspectul împrejurimilor și al așezării se schimbaseră destul de mult din 1943; până aproape de dig și deci, în parte chiar pe locul ce ne interesa, fusese plantată o pădure tânără, care acoperise și terenul primului nostru sondaj din 1943. Am avut totuși destul loc pentru trasarea unei tranșee, lungă de 20 metri și lată de 5 metri, ulterior lărgită spre nord, în funcție de degajările necesare. S-a confirmat întru totul stratigrafia precizată de noi în 1943 - două niveluri principale și, între ele, unul intermediar, mai puțin consistent - și totodată s-au obținut multe alte date importante, descoperindu-se și diferite resturi sporadice aparținând culturilor Coțofeni și Gârle Mare-Cirna, apoi un bordei și chiar trei morminte de incinerare Latène, un bordei din secolele X-XI, dar și bordeie și alte resturi din secolul trecut. În timp ce eu mă luptam de zor cu selecționarea și notarea în carnet a materialelor arheologice, iar apoi cu împachetarea lor, Ploșor acorda toată atenția cuvenită selecționării extrem de numeroaselor oase de animale, pricepându-se să identifice în special craniile și maxilarele. De altfel, primele date de care dispunem în acest domeniu sunt acelea precizate de el atunci - la data aceea nu începuse încă colaborarea dintre arheologi și profesoara Olga Necrasov de la Iași. Toate secțiunile și planurile săpăturilor de la Rast au fost desenate - atât în 1943, cât și în 1950 de Rodica Vincenz și numai ulterior înainte de a da lucrarea la tipar, ele au fost transcrise și sistematizate - de talentata desenatoare a institutului nostru, Elena Becheș.

Acum (1981), recitind aceste pagini, pot adăuga că studiul despre săpăturile de la Rast și rezultatele lor a fost publicat într-un volum în limba engleză - foarte bogat ilustrat cu sprijinul editurii științifice și enciclopedice din București - în British Archaeological Reports, International Series, nr. 72, Oxford, 1980. În acest volum se află și datele dictate de Ploșor, Rodică Vincenz despre resturile de animale decoperite la Rast. La Rast, aflându-ne la 200-300 metri de malul Dunării, deci de frontieră, în fiecare zi treceau pe acolo patrurile de grăniceri, ceea ce nu ne neliniștea deloc, noi având delegațiile și autorizațiile respective pentru a întreprinde săpături în zona aceea.

Masa de prânz o luam - rece - pe șantier; nu puteai face patru drumuri pe zi, prin pădure și printre bălți, drumul durând aproape un ceas. Cu excepția lui Gostar și a Rodicăi Vincenz, care locuiau în alte case - gazda noastră, a celorlalți, era învățătorul - director al școlii, al cărui nume l-am uitat. Când am sosit în sat, el - văzând că nu găsim repede gazdă care să ne prepare și mâncare - s-a oferit să ne ia la el pentru câteva zile, dar am rămas acolo toate cele șase săptămâni cât au durat săpăturile de la Rast. Toți am fost foarte mulțumiți - și el și noi. Ca la orice săpătură mai serioasă, am fi avut nevoie de roabe - dar pe atunci acestea lipseau cu totul din zestrea muzeului și nici în sat nu aveam de unde să le procurăm. Am angajat deci... două care cu boi; după ce se încălca pământul deus la marginea șanțurilor noastre - carele îl transportau pe malul Gârlei Țîfarului. Firește, până se încălca o căruță trecea ceva timp, dar și cantitatea de pământ echivala cu multe zeci de roabe, așa că lucrul mergea destul de bine. În timpul pauzelor mai făceam câte o baie în gârlă sau în Dunăre - apa fiind atunci destul de caldă. Într-una din zile, trecând pe acolo patrula de grăniceri, tocmai când făcea baie Ploșor - i se vedeau din apă numai capul și... barba - grănicerii au strigat într-un glas: "Uite mă, popa face baie!"

Cea mai neplăcută parte a activității noastre o constituiau plățile lucrătorilor; la

Unele două săptămâni trebuia să întocmim un geamantan întreg de acte, apoi să le vizăm la Băilești iar după aceea să le expediem la București. Nenumăratele rapoarte de activitate le redactam în câte două exemplare pentru fiecare membru al colectivului și tot felul de alte acte, uneori lucrând cu Gostar și cu Ștefan Ștefănescu câteva ceasuri ca să le terminăm. Pe de altă parte, pentru viitorul transport la București al pachetelor cu materiale, era nevoie de lădițe, pe care le cumpăram fie de la magazinul din sat, fie din Băilești; unele dintre chitanțele provizorii trebuiau rupte și înlocuite cu altele, și așa mai departe. Când toate erau gata și terminam plata oamenilor, eu porneam aproape cu "noaptea în cap", cu un docar, la Băilești să "vârs" impozitele de pe ștate și să vizez actele - fiind întotdeauna o adevărată poveste până se calcula impozitul și se găsea ștampila necesară, și apoi până se aplica viza, de multe ori neputând pleca înapoi la Rast decât după amiază.

După cinci săptămâni de săpături în așezarea neolitică, am strămutat activitatea colectivului nostru pe izlazul comunei, să săpăm doi tumuli, unul foarte mare și altul destul de mic. Ne-am chibzuit și ne-am tot învățat o după amiază întreagă în jurul tumulilor ce ni se părea mai indicați, dimineața următoare trasând diametral, pe tumulul cel mare un șanț lat de 2 metri și lung de peste 40 de metri; în ultimul moment i-am spus lui Ploșor că mi se pare că n-am precizat bine... diametrul și a mutat jaloarele cu vreun metru mai într-o parte; a fost o inspirație fericită, deoarece în felul acesta, când am ajuns la baza movei, șanțul a cuprins chiar în mijlocul lui mormântul principal aflat exact perpendicular pe tranșeea noastră. S-au putut face observații perfecte, resturile putrede ale bărnelor ce acopereau groapa mormântului păstrându-se în aparență, foarte bine în situ; numai după ce le-am desenat și am încercat să le ridicăm, ele s-au transformat în pulbere de putregai de lemn. Scheletul cu ocră se păstra și el foarte bine și, ca și celelalte vreo cinci înmormântări secundare, au fost desenate cu precizie de Rodica Vincenz ea schițând, de altfel, și profilurile secțiunii. Bineînțeles că am degajat și o mare casetă în dorința de a mai descoperi și alte morminte secundare, dar nu aveam posibilitatea să săpăm toată movila prin șanțuri în raze, ea fiind cu adevărat uriașă; dar chiar așa am deplasat cu siguranță multe tone de pământ.

Săparea tumulului cel mare prin două tranșee - cu diametre "în cruce" - lăsate pentru a desena profilul era imposibilă, deoarece nici într-o lună nu s-ar fi putut termina, iar noi nu aveam nici banii, nici timpul necesar pentru a zăbovi atâta. Deși este foarte probabil că în porțiunea nesăpată a movei vor mai fi fost și alte morminte secundare, important era faptul că am descoperit mormântul principeps pentru care fusese ridicată movila.

În ultimele două zile de lucru am săpat - trasând două diametre tranșee în cruce - și o movilă mai mică, descoperind două schelete chircite, cu ocră. În ziua când tocmai curățam de zor mormântul principal din movila mare, a venit în vizita-inspecție Constanțin Balmuş. Ne-a felicitat pentru săpătura noastră - l-am dus de altfel și la șantierul de la așezarea neolitică -, iar la întoarcerea la București a făcut - cum am aflat ulterior - un raport foarte elogios, vorbind de "arta" și de "priceperea" cu care Vladimir Dumitrescu a făcut aceste săpături. Este adevărat însă că făceam totul după ce chibzuim lucrurile cu Ploșor.

Pentru întoarcerea la București ni s-a pus la dispoziție un mare autocamion al Academiei, condus de șoferul Popovici, care a lucrat până acum câțiva ani tot la Academie. Pe Ploșor l-am lăsat la Craiova, ceilalți s-au dus cu trenul la București, iar cu Gostar ne-am dat întâlnire peste două săptămâni la Hăbășești.

În discuțiile purtate cu prilejul stabilirii colectivelor, mă angajasem să dezvălesc tot restul așezării de pe Holmul de la Hăbășești dacă mi se dau fonduri suficiente și un colectiv numeros.

S-a aprobat un milion de lei, rămânând înțeles că, dacă va fi nevoie, suma se va putea suplimenta cu încă un sfert de milion. În ceea ce privește colectivul, în afară de Petrescu - Dimbovița, adjunctul șantierului, de Hortansa, Gostar, Adrian Florescu și Simion, mi-au fost repartizați și studenții Achim Popescu și Ion T. Dragomir (fost până acum câțiva ani

directorul Muzeului din Galați, el lucrând apoi cu mine și cu soția mea pe șantierul de la Traian până în 1958). În schimb, Achim Popescu, pe la sfârșitul lui august, trebuind să se ducă la Vilcea, să se însoare, a recurs - fără nici un motiv - la o "stratagemă" ciudată: s-a înțeles cu cineva de acasă să-i trimită o telegramă să-l anunțe că tatăl său e grav bolnav și mi-a cerut cu lacrimi în ochi să-i dau drumul acasă. Bineînțeles că l-aș fi lăsat să plece și pentru nuntă, nefiind nevoie de aceasta minciună. În locul lui am cerut și mi s-au trimis de la București alți doi studenți Purice și Căpățână; primul era un băiat de ispravă, dornic să învețe ceva, dar celălalt era cu totul neinteresat de ceea ce făceam noi, tâindu-și mereu biciuși din tufe de la marginea Holmului și căutând tot feluri de oale pentru scrumiere; n-a învățat nimic cât a stat pe șantier.

Ritmul lucrărilor pe șantierele conduse de mine a fost întotdeauna susținut, spre a nu se pierde timpul zadarnic, fără să neglijez nici un detaliu tehnic sau de altă natură; cred că niciodată n-am lucrat în același ritm intens ca la Hăbășești, în 1950; doream cu tot dinadinsul să dezvelesc întreaga așezare, conform angajamentului. E adevărat că am avut noroc atât cu colectivul foarte harnic și având aceeași dorință de a face lucrurile cum trebuie, căci și din pricină că așezarea nu avea decât un singur nivel de cultură; totuși, unele dintre cele peste 80 de gropi de "resturi menajere" descoperite - dintre care una avea 6 metri adâncime (fiind cea mai mare întâlnită de mine în vreo așezare neo- eneolitică) ne-au dat destulă bătaie de cap.

Și atunci, și după aceea pe toate șantierele pe care le-am condus, eu veneam pe teren de la început, odată cu restul colectivului și plecam întotdeauna împreună cu ceilalți, fără să-mi acord vreun "regim special", chiar dacă - cu timpul - acest fel de a proceda a devenit cam obositor. Tot eu făceam apelul lucrătorilor în fiecare zi, atât la începerea activității, cât și la terminarea lucrului, și deci nimeni nu se putea plânge că este silit să facă eforturi mai mari decât mine.

Întregul șantier reprezentând cam două treimi din așezare (restul fusese săpat în 1949), a fost împărțit de mine în trei mari sectoare: unul condus de Petrescu - Dâmbovița, altul de Hortansa și ultimul de Gostar, fiecare având câte un ajutor eu colindam permanent tot terenul, pentru a observa tot ce se face și ce se descoperă. Având uneori peste 50 de lucrători am putut trasa șanturi lungi de aproape 100 de metri, secționând așezarea cu câteva șanțuri paralele, longitudinale, tăiate de alt șanț, perpendicular pe ele, chiar prin mijlocul așezării. Pe lângă acestea, am trasat și câteva secțiuni în zona șanțurilor de apărare pentru a ne preciza traseul, dincolo de ele descoperindu-se numai resturi răzlețe din epoca latentă. Atât la Rast cât mai ales la Hăbășești, tânărul (pe atunci) Nicolae Gostar s-a dovedit un element deosebit de valoros, care făcea cinste Magistrului său Constantin Daicoviciu. Îl cunoscusem pe Gostar în 1944, în timp ce Muzeul nostru era evacuat la Deva - (el era student) atunci Hortansa a întreprins săpăturile de la Tăușalaș chiar în curtea părinților săi! La Hăbășești a lucrat foarte atent și sărguincios în sectorul pe care îl încredinșasem, fiind în același timp dornic de fiecare dată să discute problemele ce se aveau, căci el nu mai participase la săpături în așezări neolitice. Într-o zi, prevenindu-l să nu se mire de faptul că vin mereu să văd ce se mai descoperă în sectorul lui, mi-a spus fără ezitare: "Cum să mă supăr, domnule profesor? În lunile acestea cât am lucrat cu dumneavoastră am învățat mai mult decât în toți cei 7 ani decând fac arheologie." Sper și acum că nu a fost un compliment, cuvintele lui explicându-se și prin faptul că, până atunci, el nu mai luase parte la săpături întreprinse în așezări preistorice. În orice caz, moartea lui prematură, acum câțiva ani, a lăsat un gol ce nu va fi ușor umplut în domeniul istoriei antice, la Universitatea din Iași.

Am avut noroc și cu vremea, mult mai puțin ploioasă decât în anul precedent, așa încât activitatea noastră - începută în iulie și terminată la 3 sau 4 octombrie - s-a desfășurat în bune condiții.

În luna august a venit și Pamfil Polonic să facă măsurătorile, trecând în plan întregul

Holm și săpăturile noastre, iar la plecarea lui l-am însoțit la Poiana, la șantierul condus de Radu Vulpe, unde el trebuia să facă aceeași operație, iar eu doream să văd săpăturile lui Vulpe și să-i întorc vizita făcută cu câteva săptămâni mai înainte la șantierul nostru.

Am coborât din tren la Tufești, dar a urmat o adevărată odisee până am reușit să găsim drumul până la locul de unde o barcă sui-generis trecea călătorii pe malul celălalt al Siretului; este însă posibil că am rătăcit și din vina noastră necerând de la început suficiente informații din sat.

Săpătura lui Vulpe era foarte amplă - câteva suprafețe mari și adânci; din loc în loc erau lăsate în situ vetrele și alte complexe din straturile getice, spre a se putea ajunge până la nivelul de bază al stratului de cultură, nivel datând din epoca bronzului.

Aceasta a fost metoda de lucru a lui Radu Vulpe cam pe toate șantierele (și la Izvoare, de exemplu): săpa prin case și suprafețe mari, nu prin tranșee inițiale de cercetare, deși eu cred că această metodă poate duce la unele incertitudini stratigrafice. Cu acest prilej am avut o discuție destul de aprinsă cu ajutorul lui, Anton Nișu, în legătură cu stratigrafia și cu diferitele nuanțe de pământ ale nivelurilor și ale gropilor, eu având impresia (și nu am renunțat la ea) că delimitările nu erau întotdeauna perfect justificate.

În cursul lunii septembrie a venit la Hăbășești, Constantin Balmuș; și de data aceasta, mulțumit de cele văzute, la rugămintea mea a spus că va interveni la conducerea Institutului de Istorie să ne trimită și restul de bani, căci milionul era pe sfârșite. A asistat atunci și la o scenă destul de neobișnuită. Într-adevăr la plecarea noastră din București, directorul Contabilității, Petre sau Petru, un om foarte încrezut ne dăduse dezlegare să cumpărăm veselă, cratițe și tacâmuri pentru "popotă" - colectivul nostru se compunea din mai bine de zece membrii și desigur nu ne puteam aduce de acasă toate acestea. Dar, Balmuș adusese de la București o comunicare scrisă a Contabilității, prin care mi se aducea la cunoștință că nu se aprobă aceste cheltuieli și mi se înapoia facturile respective. Necăjit peste măsură, le-am rupt pe toate - în valoare de peste 6000 lei, adică mai mult de o treime din salariul meu lunar - și le-am aruncat la coș, ceea ce l-a făcut pe profesorul Balmuș să tresară, speriat aproape, și să mă întrebe de ce nu le-am păstrat. Ca și cum imi puteau folosi la ceva, devreme ce nu erau "onorate" de Contabilitate.

E adevărat că, la întoarcerea în București, directorul Contabilității s-a arătat surprins că am rupt actele, spunând că până al urmă ar fi găsit el vreo modalitate să le plătească. Căile contabililor sunt însă întotdeauna de neînțeles pentru muritorii de rând, încât am dat din umeri și am renunțat să mai discut. Spre sfârșitul aceleiași luni, când majoritatea resturilor locuințelor eneolitice erau demontate iar gropile vechi și șanțurile noastre astupate, a sosit a doua vizită-inspecție, de data aceasta în frunte chiar cu președintele Academiei, profesorul Traian Săvulescu și cu Mihail Roller, însoțiți de Nestor.

E aproape inutil să mai adaug că, explicându-le totul pe planul desenat de Dâmbovița, cu toate tranșeele noastre, toate locuințele, gropile, anexele și șanțurile de apărare eneolitice, au rămas foarte mulțumiți și, la întoarcerea în București, reprezentantul Prezidiului Academiei - care vizitase și celelalte șantiere - a spus din nou că șantierul Hăbășești a fost de data aceasta primul pe țară. Și cred că într-adevăr nu se lucrase așa intens și nu se obținuse realizări de aceleași proporții nicăieri. Nu e chiar un lucru obișnuit să sapi în două campanii - în total aproape 5 luni de lucru - un întreg sat neolitic, de altfel aceasta fiind și prima așezare preistorică din țara noastră dezvelită în întregime.

În ultimele zile de lucru din tot colectivul rămăsesem numai eu și Simion, ceilalți plecaseră fiecare la altă sarcină; cu un număr redus de lucrători am încheiat în ziua de 3 octombrie activitatea, ciocnind chiar pe șantier, contrar tuturor obiceiurilor mele, câte un pahărel de coniac cu întreaga echipă de lucrători, câtă mai rămăsese.

Ulterior, după publicarea planului satului neolitic în monografia noastră despre Hăbășești, el a fost reprodus în multe lucrări străine despre preistoria Europei, nu numai pentru că era una dintre puținele așezări eneolitice săpate în întregime ci și pentru că se putea

vedea perfect distribuirea locuințelor în două cercuri alăturate, fiecare dintre ele având în mijloc o locuință mai mare și sugerând astfel importante concluzii în legătură cu organizarea socială a triburilor respective.

Având deci răgazul necesar, am pregătit comunicarea - ulterior publicată sub titlul Semnificația și originea unui tip de figurină feminină descoperită la Rast -, preocupându-mă și de problema șantierului la care urma să lucrez în vara lui 1951. Când am propus să reiau săpăturile la Traian, Nestor (care mai era încă director al muzeului, dar puțin după aceea a fost schimbat, fiind numit director Gheorghe Ștefan, iar Hortansa director adjunct) s-a opus (se putea altfel?!). Ținând seama că așezarea de la Hăbășești data din faza Cucuteni A, eu doream să pot săpa cât mai intens și o așezare din faza A - B (respectiv în așezarea de la Traian) și apoi una din faza ultimă, B, spre a putea începe, ulterior, redactarea unei monografii despre cultura Cucuteni. Pentru a obține trecerea șantierului Traian în planul de săpături pe 1951, am cerut o audiență la Prezidiul Academiei, arătând ce doresc și de ce cred că e bine să reiau săpăturile de la Traian; rezultatul a fost favorabil, săpăturile propuse fiind trecute în plan, în ciuda obiecțiilor lui Nestor.

În cursul reuniunii - în sala de conferințe a Institutului de Istorie - a tuturor arheologilor, având ca scop fixarea colectivelor. M. Roller a hotărât ca responsabil al șantierului Traian să fie Hortansa, iar eu adjunct. Tot atunci, constatând că Nestor nu-l mai vrea pe Corneliu Mateescu (fost asistent al lui Andrieșescu la Universitate) eu l-am întrebat dacă vrea să meargă cu noi și, la răspunsul lui afirmativ, l-am propus el fiind astfel repartizat la șantierul nostru. În ultimii ani (cred că începând din 1948, de la Zimnicea, el lucrase exclusiv sub conducerea lui Nestor, dar din vara lui 1950 a avut cu el un conflict la șantierul condus de acesta în nordul Moldovei; rezultatul a fost că i s-a interzis lui Mateescu să mai vină pe șantier, în ultimele trei săptămâni cât s-a mai lucrat acolo, lăsându-i-se nu mai puțin măgulitoarea funcție de popotar.

Venind autocamionul de la București, am plecat cu el spre Piatra Neamț, unde doream să mai iau unele note asupra materialelor culturii Cucuteni din muzeul de acolo. A doua sau a treia zi - tocmai când mă aflam în muzeu (fusesem invitat să iau masa de prânz acasă la preotul Matasă) am simțit că mă străpung iar unele junghiuri în rinichiul drept; m-am scuzat și m-am dus "acasă" la familia doctorului Georgescu (unde eram găzduit) pentru a lua papaverină și a mă întinde. Poate că directorul muzeului am crezut că e un pretext, ca să nu mă duc la el; e adevărat că ne despărțisem destul de "rece" după primul an de săpături de la Hăbășești, dar adevărul era că simțeam criza venind și trebuia să fiu prudent.

Am scăpat totuși cu bine și am pornit cu trenul la Cluj și apoi la Sfântu Gheorghe, pentru studierea materialelor de la Ariușd aflate în muzeele din aceste orașe. Am călătorit atunci prima dată pe linia Vatra Dornei - Ilva Mică - Ilva Mare, admirând această minunată cale cu adevărat turistică, dar prea puțin cunoscută.

La Cluj, Dăicoviciu se pregătea să plece, împreună cu un grup de profesori și de studenți, la Grădiștea Muncelului și m-a invitat și pe mine. La Orăștie s-au unit cu noi și câțiva profesori veniți de la București - printre care și Andrei Oțetea -, grupul nostru fiind astfel destul de mare. Printre cei veniți de la Cluj era și Lucian Blaga, față de care Dăicoviciu a avut întotdeauna o atitudine exemplară, ca de altfel - trebuie amintit - și față de foștii lui profesori, acum colegi, Andrei Naum și Ștefan Bezdachi.

Sus la Grădiștea, în timp ce Dăicoviciu explica și discuta problemele puse de săpăturile și de descoperirile lui, ajungând la unele dintre sanctuarele tipice - șiruri de tambururi de coloane - el a precizat că era vorba de sanctuare, deoarece, după descoperirea marelui sanctuar cu baze de coloane de andezit, se oprișe și el la adevărata explicație a acestor monumente. Fără nici o intenție de polemică, ci numai fiind bucuros de faptul că avusesem eu dreptate cu ani înainte, când nu acceptasem interpretarea arheologului german Bersu că ar fi vorba de bazele unor hambare pentru cereale, interpretare la care aderaseră și

Daicoviciu și Nestor, l-am întrebat: "Așadar nu mai crezi că e vorba de hambare pentru cereale?"

Nici n-am apucat bine să termin întrebarea și el a izbucnit, strigând și tunând furios împotriva mea și aproape insultându-mă. Dacă n-ar fi trebuit să mă întorc la Cluj să studiez materialele pentru care venisem în Transilvania, aș fi plecat imediat.

Seara, la poalele Grădiștei, fiind găzduit într-una dintre clădirile întreprinderii de exploatare a lemnului de la poalele Grădiștei, profesorul Oțetea a încercat să mă consoleze, spunându-mi: "Nu trebuie să te necăjești, domnule Dumitrescu. Nu știi că așa e Daicoviciu?"

Era de fapt a doua ieșire vehementă a lui - prima fusese în 1943, în scris, în legătură cu legea muzeului. Dar, vorba profesorului Oțetea, dacă te-ai fi supărat ori de câte ori tuna Daicoviciu, atunci ar fi trebuit să renunți la orice relație cu el.

La Cluj și la Sfântu Gheorghe am desenat, în culori, majoritatea materialelor ceramice descoperite la Ariușd; atunci mi-am dat seama că vasul în care Laszlo descoperise depozitul de obiecte metalice de podoabă din această așezare aparține fazei Cucuteni A-B și nu fazei A.

Întors la București, mă așteptau două mari griji: să încep pregătirea prelucrării bogatelor materiale din cele două campanii de săpături de la Hăbășești și, după aceea - așa cum mi se ceruse -, să trec la redactarea unei monografii. Pe de altă parte, se impunea să mă îngrijesc și de sănătate și am început să-mi fac analize și examene radiologice la spitalul Colțea, la clinica profesorului Hortolomei, căruia i-am fost recomandat în scris de profesorul Constantinescu-Iași. Dar aceste examene erau destul de dificile, deoarece la data aceea lipsea nu știu ce substanță de fabricație germană pentru radiografia rinichiului. După ce am reușit să obțin fiolele respective și mi s-a făcut radiografia, profesorul Hortolomei s-a uitat atent la ea și mi-a spus: "Să încercăm să salvăm rinichiul, drăguță". Întrebându-l când socotește că trebuie să mă internez pentru operație, mi-a răspuns că eu sunt cel care trebuie să hotărâsc acest lucru. Și atunci, fiind programat cu o comunicare la institut pe data de 19 februarie 1951 (dacă nu mă înșel), am stabilit că mă voi interna la 20 februarie.

Pentru ca totuși să contracareze activitatea mea, Nestor a mai propus încă două șantiere pentru studiul culturii Cucuteni: unul la Trușești, sub conducerea lui Petrescu-Dâmbovița, și altul la Corlăteni, sub conducerea sa.

Dâmbovița a lucrat zece ani la Trușești, pentru dezvelirea așezării - dar nu trebuie uitat că n-a avut nici fonduri din plin cum am avut eu la Hăbășești, nici un colectiv așa de numeros. Nu e totuși mai puțin adevărat că, așa cum voi arăta mai jos, eu am redactat și predat monografia Hăbășești în mai puțin de doi ani, dar el n-a terminat-o încă la data când scriu aceste pagini.

Cât despre Corlăteni, în afară de un raport preliminar, nu s-a publicat nimic, iar săpăturile n-au fost încheiate, deși stațiunea e deosebit de importantă și lucrările vor trebui cândva reluate acolo.

Încheind această paranteză și revenind la spitalul Colțea, după ce am fost supus la alte probe groaznice (cistoscopie, etc), al căror rezultat l-a mulțumit pe doctorul Constantinescu, ajutorul profesorului Hortolomei (probe care mie mi-au provocat o criză ce a ținut trei zile și două nopți, cu temperatură de 40 gr.C), spre sfârșitul lunii martie am fost dus pe masa de operație. Când eu credeam că operația se apropie de sfârșit, profesorul Hortolomei a început un dialog cu mine, întrebându-mă de vârstă și de meserie, pentru ca la urmă să-mi spună: "Rinichiul ista al matală numai belele o să-ți dee!" Bineînțeles, nu aveam calitatea să-l contrazic, dar l-am întrebat: "Bine, dar ca arheolog trebuie să cuturei pe coclauri. Mi-ajunge un singur rinichi?" "N-avea mata nici o grijă. Am un pacient pe care l-am operat acum 30 de ani, un olîter, și acum călărește mereu cu un singur rinichi".

"Nu-mi mai trebuie mie 30 de ani, i-am spus. Ce să cu fac atîția?" "Nu vorbi prostii!"

- a exclamat profesorul Hortolomei. Și câtă dreptate a avut! Căci iată, au trecut 21 de ani de atunci și mi se pare că n-ar fi chiar plăcut să mai trăiesc numai câțiva ani...

Acum, în 1981, când recitesc aceste însemnări, s-au împlinit chiar 30 de ani de la operație și, firește, mi se pare că ar fi bine să mai trăiesc cât mai mult.

Iar astăzi, spre sfârșitul lui 1989, când revăd manuscrisul pentru tipar, au trecut aproape 40 de ani!

Revenind la operație, i-am spus profesorului Hortolomei că sunt de acord să facă cum crede, căci de aceea am venit la el și în felul acesta, operația s-a continuat și s-a terminat.

Voi mai spune totuși câteva cuvinte și despre alte probleme care n-au vreo legătură cu arheologia. Cine se operează astăzi, în deceniul al optulea, la oricare dintre spitalele mari din București, nu-și poate încipui în ce condiții se lucra în 1951, chiar la Spitalul Colțea. "Sala de operație" era o încăpere de trecere, prin care chiar în timp ce chirurgul umblă în măruntaiele pacientului - treceau în dreapta și în stânga alți medici. Când am fost adus pe patul-targă din rezerva în care eram internat, în sala de operație - unde se mai afla încă o bolnavă la care un chirurg cosea de zor tăietura...

După ce mi-a venit mie rândul și avusesem deja cu profesorul Hortolomei dialogul amintit mai sus, am simțit că mă sufoc și i-am spus aceasta profesorului. Nu aveam însă la îndemână o "mască de oxigen" și spre norocul meu tocmai a trecut prin sală doctorul Setlacek (la vremea aceea tânăr asistent, astăzi profesor și chirurg de renume), căruia profesorul Hortolomei i-a spus: "Setlacek, adu repede masca de oxigen", ceea ce a făcut și, după câteva minute, am început să inspir cu nesaț oxigenul care-mi lipsea!

Într-o dimineață, în timp ce eram în spital, am citit în "Scânțiea" că s-au distribuit Premiile de Stat pe anul 1950. Printre acestea, unele fuseseră atribuite conducerii câtorva dintre șantierele arheologice: Munții Orăștiei, Hăbășești și alte două; unul se pare că era Garvăn-Dinogetia, dar pe al patrulea nu mi-l mai amintesc. Abia terminasem de citit informația, când a venit în vizită, să-mi aducă vestea cea bună, profesorul Emil Condurachi, dar a rămas puțin dezamăgit că o aflasem mai înainte. Gestul m-a mișcat, mai ales că nici unul dintre ceilalți prieteni și colegi nu se gândise să-l facă.

Obținerea banilor a fost însă o adevărată Odissee... contabilă; șantierul fiind în Moldova, cei 50.000 lei ai premiului i-au fost predați profesorului Jean Livescu, pe atunci rectorul Universității din Iași, și abia peste două-trei săptămâni mi s-au trimis 30.000 lei. restul revenindu-i lui Petrescu-Dâmbovița, în calitate de adjunct al responsabilului.

Din păcate, în luna iunie, chiar când trebuia să plecăm pe șantier, am făcut un nou subiect și am mai rămas aproape o lună în București; Hortansa a plecat la Traian cu Corneliu Mateescu și cu o droaie de studenți, să înceapă săpăturile. Înainte de plecarea colectivului, l-am rugat pe Mateescu să vină la mine să-i indic și lui planul de lucru stabilit cu Hortansa: câteva șanțuri paralele, la doi metri unul de altul, perpendiculare pe râpa de la Fântânile Doamnei.

Trasând șanțurile, Mateescu a aplicat ad litteram această indicație așa încât tranșeele noastre - în loc să fie perfect orientate nord-sud - au avut o mică deviație, care putea fi evitată.

În sfârșit, am sosit și eu pe șantier, unde - spre deosebire de toate celelalte campanii - mă odihneam și dimineața și după amiază câte o oră-două. Colectivul nostru era foarte numeros: în afară de noi trei (Hortansa, eu și Mateescu), se afla Constantin Matasă și studenții I.T. Dragomir, Achim Popescu, Dinu Marin (actualul șef de lucrări la Universitatea din Iași, pe care pe atunci îl chema Rădulescu), Radu Florescu (fiul lui Grigore Florescu), Al. Păunescu (astăzi cercetător principal la sectorul paleolitic al institutului) și alții, ale căror nume nu mi le mai amintesc și, bineînțeles prețiosul nostru colaborator Simion Barta. Dintre toți aceștia, I.T. Dragomir ne-a rămas un statornic colaborator la șantierul Traian până în 1958, colaborând cu noi chiar după ce fusese numit mai întâi muzeograf principal și apoi director al Muzeului de Istorie din Galați, unde a realizat lucrări frumoase. Pe lângă

reorganizarea muzeului, a publicat câteva importante volume din anuarul Danubius și a întreprins o serie de săpături în așezările preistorice din județ. Pe de altă parte, a organizat și Casa memorială Costache Negri, în conacul acestuia de la fosta lui proprietate. În ultimii ani și-a trecut și examenul de doctorat, din comisia examinatoare eu neputând face parte; examenul trebuia să se țină la Iași în cursul iernii și eu nu mă pot deplasa pe ger din cauza celor două infarcturi din iarnă și primăvara lui 1976. Pentru desene, în colectivul nostru era și domnișoara Rodica Bălan de la Iași, căreia Mateescu îi scotea sufletul.

Omul acesta învățase foarte bine toate chițibușurile tehnice cât lucrase cu Nestor, dar le aplica mecanic, fără să se gândească la ce folosește fiecare operație și de ce, când și în ce fel trebuie făcute măsurătorile etc. Așa de exemplu, știe toată lumea că resturile de chirpici ars ale locuințelor nu pot da decât imaginea generală a dărâmăturilor (sau a platformelor, când este cazul), neavând vreo importanță esențială forma exactă a fiecărei bucăți de chirpici provenite de la pereți, ele fiind sfărâmături întâmplătoare; este suficient să-ți notezi acest lucru în carnet și să le desenezi în plan cât se poate mai precis, fără a li nevoie să le măsoari cu milimetrul. Ei bine, Mateescu cerea domnișoarei Bălan să ia câte 4-5 măsurători cu firul cu plumb și cu metrul pentru fiecare bucățică de chirpici și numai după aceea îi dădea voie să o deseneze pe hârtie milimetrică, așa încât biata fată dispăruse și voia să-și ia lumea în cap.

În privința malurilor tranșelor săpate de noi, toată lumea știe că ele trebuie să fie perfect verticale, pentru a se putea observa cu toată precizia atât profilul cât și succesiunea straturilor și diferite alte detalii. Dar el mergea până acolo încât, atunci când muchea de sus a unui șanț se rupea ușor și se surpa, fie din neatenția unui lucrător, fie din acuza apelor ploilor, "îndrepta" malul lipindu-l cu... bălegar!

Dacă dorește cineva detalii asupra acestor operații, i le poate da Iulian Antonescu, astăzi director în Consiliul Culturii și Educației Socialiste, care a lucrat la Traian în timp ce era student, începând din 1952.

Tot în legătură cu unele aspecte ale lucrului pe șantier, amintesc că, cu Mateescu, după ce se degajau, se curăteau cu spaclul și se desenau diferitele grămezi de chirpici, nu socotea necesar să mai adâncească puțin terenul înconjurător, temându-se să nu intre în alt nivel. Asemenea grămezi de chirpici ars se aflau însă numai la colțurile locuințelor fără platformă (foarte adesea sub ele aflându-se un chiup mare, situat inițial într-un colț al locuinței), deoarece la colțuri se prăbușiseră dărâmăturile a doi pereți și deci era firesc ca grămezile de chirpic să fie mai înalte acolo decât în restul zonei cu dărâmături. Am cerut deci să se mai sape 5-10 cm în preajma acestora, și îndată au apărut și celelalte resturi de chirpic ale pereților aceluiași locuințe, în felul acesta precizându-se forma și dimensiunile fiecăreia.

Pentru a nu mai reveni asupra lui Mateescu, mai amintesc că în iulie 1952, după ce am părăsit șantierul (până în iunie 1955) a început să-i facă tot felul de greutăți Hortansei, nevoind să țină întotdeauna seama de indicațiile ei, deși ea era responsabilă colectivului. Iar în toamna, când Hortansa i-a propus ca fiecare dintre ei să redacteze o parte din raportul de activitate, el a insistat să întocmească singur tot raportul. Desigur, Hortansa a refuzat și, constatând că Mateescu o tot amână cu predarea părții sale de raport, a redactat ea întregul raport, predându-l direcțiunii (între timp, de altfel, după plecarea mea de la șantier, i s-au luat atribuțiile de director adjunct la muzeu, rămânând șef de sector, în locul ei fiind numit Dorin, care a funcționat în acest post până în toamna lui 1970). Când Mateescu a aflat că Hortansa a redactat raportul, a venit grăbit la ea să-i predea partea sa din raport, dar -, cu drept cuvânt - Hortansa a refuzat, arătându-i că este prea târziu.

Din cauza acestei comportări, când am revenit în 1955 și am aflat tot ce se petrecuse, am refuzat să-i mai dau "bună ziua" acestui om, fără să am vreo explicație cu el, inutilă după părerea mea.

Recunosc totuși că el a fost inițiatorul colaborării arheologilor cu colegii de alte specialități, pentru identificarea diferitelor oase de animale și moluște descoperite în complexele arheologice, colaborare de care astăzi nici un arheolog nu ar trebui să se

lipsească. Pentru Hăbășești, de exemplu, el m-a pus în legătură cu profesorul V.Gheție, o somitate în domeniul zoologiei, acesta identificând cu amabilitate speciile tuturor animalelor ale căror oase le descoperisem.

Unul dintre aspectele hilare (dar și dureroase în același timp) ale “activității” noastre era, atunci, pe de o parte acela al aprovizionării cu lemne pentru bucătărie, cu pâine și alte alimente și, pe de altă parte, distribuirea unor rații de alimente (făină, ulei, zahăr etc.) lucrătorilor.

Pâinea noastră o aduceau doi studenți cu o... roabă, la fiecare două zile, de la ferma de stat vecină, care acceptase să ne facă acest serviciu de mare însemnătate. După lemne se mergea uneori până la Roznov, și așa mai departe.

Dar distribuirea alimentelor convenite lucrătorilor se făcea în seara zilelor plăților săptămânale, la lumina lămpilor cu petrol: de o parte, o masă cu cântarul, la care fiecare lucrător, după ce semna ștatul și își lua banii, se oprea pentru a i se cântări de către doi studenți alimentele în funcție de numărul zilelor lucrate; la altă masă, Mateescu încasa costul alimentelor. O adevărată spițerie, care ținea câte 2-3 ceasuri. Bine că în anii următori s-a renunțat la acest sistem, care te făcea să te întrebi dacă nu trebuie să te lași de arheologie!

Adâncimea stratului de cultură de la Traian - Dealul Fântânilor ca și întinderea așezării (pe puțin 6-7 hectare) ar fi impus însă campanii de lucru mult mai ample, cu lucrători mai mulți și, evident, cu fonduri tot atât de importante ca în 1950 la Hăbășești.

Abia atunci era definitivat planul, demontându-se resturile locuințelor și adâncindu-se tranșeele și suprafețele săpate în anul precedent, pentru a se vedea dacă sub stratul de locuire datând din faza Cucuteni A-B nu există cumva și un strat din faza A sau unul cu resturi precucuteniene, preconizat de mine.

Acest lucru nu mai era posibil atunci și, de aceea, deși se degajaseră resturile câtorva locuințe și se făcuseră observații importante - era vădit că lucrările vor mai trebui continuate câțiva ani, dacă doream să degajăm măcar o bună parte din așezare. Locuințele încă incomplet cercetate au fost acoperite din nou (de altfel terenurile, încă proprietate particulară a țăranilor din sat, trebuiau nivelate spre a putea fi cultivate din nou toamna și primăvara) și apoi din nou curățate și degajate complet, în vara următoare, pe baza materialelor descoperite.

După încheierea activității de teren a anului 1951 și întoarcerea la București, am aflat o știre care m-a năucit. În timpul verii, C. Matasă, colindând împrejurimile satului Traian, descoperise unele cioburi cu ornamente incizate și excizate, în punctul Dealul Viei, de la extremitatea de sud a terenurilor satului Traian, fără să ne spună nimic; iar după plecarea noastră a făcut săpături în așezarea de acolo folosind delegația avută în calitate de membru al colectivului nostru, pe care nu ne-o restituise la încetarea lucrului. A făcut deci o săpătură ilegală și, în același timp, un act nelegal față de noi, care îl primiserăm cu dragoste la Traian, chiar după neplăcutele experiențe de la Hăbășești. Pe de altă parte, el a și stricat mijlocul așezării: ca de obicei, n-a desenat resturile locuințelor descoperite acolo, n-a făcut nici un plan și de aceea - tocmai în centrul așezării, săpată de noi intens, ulterior, între 1956-1961 - pe plan se afla numai... un imens gol, unde n-am mai putut indica cu precizie locuințele.

Am raportat totul conducerii institutului, dar el nu a avut nici o neplăcere; vara aceea a fost însă ultima în cursul căreia, la Traian sau în altă parte, am lucrat cu el. Acum o lună, la moartea lui, am publicat totuși un necrolog în revista SCIV - câteva pagini destul de elogioase. Nu pentru a respecta dictonul “de mortuis nihil nisi bene” pe care nu-l cred îndreptățit când este vorba de cineva care a avut o activitate publică, ci pentru că ceea ce a realizat el prețuiește mult mai mult decât greșelile sale. Trebuie spus fără rezervă că s-ar fi putut ca astăzi să nu fie la Piatra un muzeu arheologic așa de frumos, ba chiar poate că însăși cercetarea culturii Cucuteni în regiunea dintre Carpați și Siret ar fi astăzi mult în urmă, dacă în orașul de la poalele muntelui Pietricica n-ar fi existat un pasionat admirator al trecutului

nostru îndepărtat și un inimos cercetător - chiar dacă amator - al preistoriei Moldovei.

Încă din toamna 1950-1951, Institutul de Istorie obținuse parterul clădirii din str., Mihail Eminescu, colț cu str. Polonă, unde ulterior a funcționat Editura Academiei iar astăzi este, dacă nu mă înșel, alt institut (după ce fusese acolo și Institutul de Matematică, mi se pare). Aici ni s-a dat posibilitatea să lucrăm la întregirea și studierea materialelor recoltate în campaniile anilor precedenți și la redactarea lucrărilor monografice. Pentru redactarea monografiei Hăbășești, am solicitat jumătate din încăperile parterului: un birou, două camere pentru întinderea și sistematizarea materialelor și alta pentru laboratorul de întregire. Imediat, Nestor (încă director al muzeului) s-a opus categoric, susținând că o cameră îmi este suficient - ceea ce practic însemna că nu pot face nimic. Roller m-a ajutat, înțelegând situația, mai ales că-i am făgăduit că până la începutul campaniei de săpături din 1952 voi termina redactarea monografiei; mi-a atribuit toate încăperile cerute și, ca ajutoare, pe Simion Barta și o îngrijitoare, transformați de mine în restauratori. Celelalte încăperi ale apartamentului de la parter i-au fost atribuite lui D.Berciu, care lucra atunci cu S.Morintz și mi se pare și cu Eugen Comșa.

În toată vara aceea și în următorul an universitar (din octombrie 1951 până în aprilie 1952, când am fost "evacuați" pentru alte nevoi ale Academiei), am lucrat acolo de dimineață până seara, cu o destul de scurtă întrerupere la prânz, sarcina pe care mi-o luasem fiind coplesitoare. Am mai primit însă ca ajutor și pe vechiul colaborator al muzeului - Dionisie Pecurariu - atunci în vârstă de peste 70 de ani! - și care, așa cum spuseseam noi peste un sfert de secol înainte, în "îmnul" nostru arheologic, făcea "desene cu hectarul", lucrând în fiecare zi câte 4 ceasuri, o zi dimineața și alta după amiază.

Când am fost "evacuați" și ne-am întors în localul din curtea muzeului, principalul fusese însă terminat: în afară de concluzii, redactasem toate capitolele, alcătuisem personal toate planșele ce desenele lui Pecurariu și cu fotografiile lui Gică Dumitru, care atunci și-a început colaborarea la muzeu și la institut, așa încât materialele se puteau strânge și eu puteam redacta ultimele zeci de pagini, în micul birou al Hortansei din clădirea mică din curtea Muzeului (astăzi a doua încăpere a laboratorului fotografic).

În același timp, Hortansa a redactat capitolele sale despre unele unelte de producție de la Hăbășești, Petrescu-Dâmbovița pe acela despre șanțurile de apărare și Gostar un "apendice" despre unele săpături făcute în regiunea din preajma Hăbășeștilor (Fedeleșeni, etc.). La începutul lui iulie, în ajunul plecării pe șantier, i-am predat lui Eugen Stănescu, directorul de atunci al Editurii Academiei, textul și ilustrația completă a monografiei despre Hăbășești, redactat nu numai în timpul programului, ci și în cursul după amiezilor.

După cum se știe, volumul a apărut în condiții destul de bune în 1954, în lipsa mea (cu excepția fotografiilor, aproape întotdeauna delicioase în publicațiile noastre arheologice), fără indicarea autorilor pe copertă și cu o notă pe ultima pagină, indicându-se numele autorilor diferitelor capitole, numele meu fiind înlocuit cu pseudonimul D. Vlad. În total eu am redactat 500 de pagini de manuscris din acest volum, Hortansa peste 50, iar Petrescu-Dâmbovița și Gostar câte jumătate din restul până la 600 de pagini.

A doua zi după reînceperea activității mele în 1955, am plecat din nou la Traian.

Nu-mi mai amintesc bine care dintre studenții anilor precedenți au mai venit; printre noi erau Silvia Iacob, Iulian Antonescu și Ilița noastră Carmen (ultimii doi fiind colegi la facultate, acum trecuți în anul doi la Istorie). Iulian locuia cu părinții și mătușile lui (surorile tatălui) la Piatra Neamț și se ducea acasă în fiecare sâmbătă după amiază. Rar am văzut un tânăr care să-și iubească mai mult părinții și să se simtă mai mult legat de ei. Și, mai târziu, mulți ani după ce a terminat Universitatea și devenise cea mai distinsă personalitate culturală din regiunea Bacău, respecta toate dorințele părinților și în special ale mamei sale, un adevărat "dictator".

Am continuat deci lucrul la șantierul de pe Dealul Fântânilor, având în primul rând

ca obiectiv terminarea săpăturilor în porțiunea de teren cercetată în anul precedent și dezvelind o altă serie de locuințe. În zonele unde se aflau resturile locuințelor din faza Cucuteni A-B s-a început adâncirea șanțurilor și, spre surprinderea mea, s-a repetat o situație întâlnită în vara anului 1951; aproape imediat sub nivelul chirpiciului locuințelor cucuteniene au fost descoperite cioburi aparținând culturii ceramice liniare cu note muzicale. Pe de altă parte, fragmentele cu decor adânc incizat și imprimat - specific ultimei faze a culturii Precucuteni - se aflau de obicei la o adâncime mai mare (în acești doi primi ani ai reluării săpăturilor de pe Dealul Fântânilor nu se descoperise încă nici un complex precucutenian în poziție stratigrafică clară). Am crezut că ceramica liniară ar putea fi considerată posterioară celei precucuteniene. Impresia aceasta îmi fusese întărită în cursul iernii, când colegul Vulpă ne arătase unele materiale de la Birlălești, între care se afla și o statueta cucuteniană tipică pentru faza A, decorată cu linii adânc incizate, în unghiuri concentrice pe solduri și pe coapse, pe aceste linii și la vârfurile unghiurilor aflându-se impresiuni identice cu așa-numitele "note muzicale" de pe ceramica liniară. De aceea, până în 1957, când s-a putut preciza stratigrafia, în chip foarte clar, că nivelul liniar se află sub acela precucutenian, eu am susținut (greșit) că precucutenianul ar fi mai vechi decât liniarul, scriind aceasta și într-un studiu despre Hăbășești, trimis în 1956 la Praga și apărut în 1958 în revista cehoslovacă "Pamaty Archeologicke?".

În cele mai multe duminici făceam câte o excursie cu tot colectivul în împrejurimi, fie spre Bicaz (unde nu se începuseră încă marile lucrări pentru hidrocentrală), fie mai aproape. La 20 iulie - ziua Hortansei - ne-am dus cu toții la Mănăstirea Bistrița, unde am petrecut câteva ceasuri în grădina din spatele mănăstirii, întorcându-ne la Traian înainte de masa de seară.

O dată cu întoarcerea acasă în seara acelei zile, am fost nevoit, din motive ce nu aveau legătură cu arheologia, să întrerup activitatea arheologică până la începutul lunii iunie 1955.

Între 1952-1955, comuniștii m-au purtat prin mai toate închisorile lor, inclusiv la Canal.

Pe data de 15 iunie am fost reangajat colaborator la muzeu, Dorin care - așa cum am mai spus - fusese numit de la 1 august 1952 director adjunct, luat parte, în această calitate, la ședințele Secției istorice de la Academie - mi-a povestit că fiecare din cei prezenți - profesorul Constantinescu-Iași, Mihail Roller, Emil Condurachi, Gh. Ștefan etc. - s-au grăbit să susțină că este necesar să fiu reangajat și să reîncep lucrul. Probabil că, dacă aș fi avut norocul să mă întorc acasă cu două-trei luni mai devreme, aș fi fost ales și eu membru corespondent al Academiei - o dată cu alegerea lui Daicoviciu și Oțetea ca membri plini (până atunci fuseseră ținuiți de o parte, se pare din cauza opoziției lui Roller) și a lui Nestor ca membru corespondent.

Foarte curând, profesorul Condurachi m-a invitat să fac o vizită la șantierul Histria - condus de el din 1949, când se reluseră săpăturile - și unde nu mai fusesem dinainte de război. Lucra acolo un colectiv foarte numeros - Carmen făcând în anul acela practică pe șantier, ca studentă intrată în ultimul an la Istorie; totodată se săpa și la Tariverdie. Aici lucra atunci dl. Berciu - făcea și el parte din colectivul Histria - Condurachi regretând că nu mă întorsesem mai devreme acasă, căci m-ar fi rugat pe mine să lucrez la Tariverdie. Cred că aș fi săpat acolo mai temeinic și până acum aș fi publicat un raport sau un studiu mai detaliat și mai complet. Dar poate a fost mai bine așa.

Am plecat destul de curând la șantierul de la Traian - dar de data aceasta fondurile erau mult mai mici și colectivul mult mai puțin numeros. În afară de Hortansa și de mine - și bineînțeles de Simion Barta - mai erau numai vreo trei studenți - I.T. Dragomir, Silvia Iacob de la Iași, eleva distinsă a lui Petrescu-Dimbovița și fată frumoasă, pe deasupra, căsătorită mai târziu cu Dan Theodor, tot la Iași și Iulian Antonescu, venind mai sporadic. Tot atunci - sau în anii următori - a mai venit și V. Bărlădeanu, coleg cu Iulian și cu Carmen (acum, când scriu este unul dintre vicepreședinții Consiliului Județean Neamț, care însă a

renunțat la arheologie) și poate și alți studenți, dar nu mi-i mai amintesc.

Anul acela a fost însă foarte puțin sporadic din punct de vedere arheologic; ploua de câte șapte - opt ori pe zi și, în afară de întreruperea continuă a lucrului, nu puteam săpa ca lumea nici din pricina bălților ce se zvântau foarte greu. Și acum îmi amintesc cum alergam aproape la fiecare ceas să ne adăpostim într-o necăjită de baracă, făcută pe șantier din materiale de ocazie, înghesuindu-ne împreună cu câțiva dintre lucrători, câți încăpeau, deși printre zăbrelele de lemn ale ferestrei și ale ușii pătrundea ploaia.

“Sediul” colectivului nostru se schimbase; fusese strămutat în casa lui Custură, iar Aneta, soția lui, ne gătea. Noi - Hortansa și cu mine - locuiam la o “mătușă”, peste drum de sediul colectivului - unde stătuse în 1951-1952, Mateescu - spre a li cât mai aproape de șantier și a inota cât mai puțin în formidabilele noroaie ale satului, deși ele nu se puteau compara cu cele de la Hăbășești...

Poate și pentru faptul că ulița continua șoseaua ce venea de la Zănești și de aceea era pietruită. Dar pe alte ulițe - inclusiv pe una paralelă, pe care vom locui în ultimii doi ani ai săpăturilor noastre de la Traian - noroiul era suveran.

Terminând fondurile alocate, după o lună sau chiar mai puțin, ne-am întors la București iar eu am pornit la Cârna, să continui (și să termin, cum credeam) săpăturile la necropola cercetată în 1942. Am cerut un ajutor (firește, pe lângă Simion Barta) și Radu Vulpe mi-a cedat pe unul dintre colaboratorii săi, Gheorghe Bichir, care tocmai terminase facultatea, fiind angajat la muzeul nostru cu munca în acord. Am revăzut cu emoție locurile de care mă legau amintirile plăcutelor pelegrinări din 1942-1944, dar de data aceasta fără Plopșor care se strămutase la București; angajat și el la muzeu, lucra pe alte meleaguri. Am găsit însă mai ușor o casă destul de arătoasă, cu patru camere mari dintre care pe două le-am ocupat eu și Bichir, Simion stând prin preajmă, la altă gazdă. E adevărat că gazda noastră nu prea știa să gătească, dar noi ne învățasem de mult să ne mulțumim cu ce se poate; noroc că reușeam să procurăm lapte, ouă și păsări. Pentru șantier izbutisem să angajăm mai ușor o barcă și nu ne-am mai necăjit, ca în 1942.

După cum constatasem încă de atunci, limitele de est și de vest ale necropolei fuseseră atinse prin săpăturile din 1942; marginea dinspre nord o formau lacul și plaja lui, numai limita dinspre sud dovedindu-se a fi mult mai îndepărtată. Prin șanțuri paralele, orientate est-vest - (între care lăsam inițial un dâmb-profil de 30 cm lățime) - am mai descoperit în anul acela peste 80 de morminte, depășind astfel - împreună cu cele 26 din 1942 - cifra de o sută. A fost cu siguranță una dintre cele mai pasionante campanii din toată activitatea mea de teren, în fiecare zi apărând noi morminte, unele deosebit de bogate, altele duble și chiar triple. Tot atunci am mai descoperit încă 6 statuete - dintre care 2 (cele mai mari) fuseseră așezate orizontal pe umerii unei singure urne, sub strachina-capac. De altfel, chiar în prima zi de săpături din 1955 am descoperit un mormânt cu statueta - mormântul nr.27 - și, până să-l degajăm bine și să-l curățăm, începuse să coboare soarele spre asfințit. Bichir, care trebuia să deseneze mormântul în situ (așa cum va face apoi cu toate celelalte în 1955 și în 1956), lucra însă foarte încet, învârtind creionul între degete de nu știu câte ori până să tragă o linie; în felul acesta riscam să nu fie terminat desenul înainte de plecare. Atunci am luat eu planșeta, am făcut repede măsurătorile de rigoare și am schițat totul pe hârtie - spre a se putea demonta mormântul și a împacheta statueta și celelalte vase - terminând înainte de a se însera, căci nu puteam lăsa peste noapte acolo, toate vasele și statueta. O experiență neplăcută din 1942 - când un trecător ce avea drumul pe acolo într-o noapte, lovise cu băta și spărsese o urnă și vasele adiacente, acoperite totuși de noi, la plecare, cu pământ, dorind să le putem curăța bine și să le desenăm a doua zi, înainte de a demonta mormântul - ne dovedise cât de riscant ar fi să lăsam în situ descoperirile noastre.

Zi de zi, pe arșita lui august, de care însă nu ne plângeam - pe soare se putea lucra, oricât ar fi fost de cald, dar pe ploale trebuia să întrerupi lucrul - trasam alte șanțuri și descoperiam alte morminte.

Multe dintre urne și mai toate vasele mici - căni cu câte o toartă suprainălțată - erau frumos decorate, dar decorul strachinilor - capace mi s-a părut cea mai desăvârșită realizare a acestei ceramici, despre care profesorul I. Kostrzewski de la Poznań - mort acum doi ani, în vârstă de 84 de ani - mi-a scris - când a primit monografia mea - că este cea mai frumoasă ceramică preistorică din Europa. Eu însă tot cred că ceramica pictată cucuteniană este cea mai frumoasă. Nu e mai puțin adevărat că simetria deslășurării motivelor decorului ceramicii de la Cârna este excepțională, armonia acestei deslășurări fiind perfectă. E lesne deci de înțeles cu ce emoție curățam noi înșine, cu șpaclurile, complexul de vase al fiecărui mormânt - după ce acesta fusese semnalat prin apariția primelor fragmente ale capacului sau al altor vase - și cât de bucuroși eram când vasele erau întregi sau aproape întregi, dar mai ales când în mormânt se mai afla și câte o statuetă. În aceste condiții, ziua de lucru trecea destul de repede - în orice caz era foarte spornică - noi întorcându-ne în sat, pe cât de obosiți pe atât de mulțumiți, străbătând iar cu barca apele mai întotdeauna liniștite ale Bălții Cârna. În schimb, acasă, de cum se lăsa inserarea, trebuie să închidem toate ferestrele, de teama roiurilor uriașe de țânțari ce bâzâiau zgomotos în curte, așteptând prilejul oferit de o cât de mică dâră de lumină, strecurată prin fereastra sau prin ușa întredeschisă, pentru a ne onora cu neplăcutele lor înșepături.

Așa cum am spus, apele Bălții Cârna Mari erau mai întotdeauna liniștite; dar atunci când se isca vreo furtună nu puteai îndrăzni să treci lacul cu barca. Într-o seară s-a stărnit chiar o furtună puternică, însoțită toată noaptea de o ploaie "cu galeata" și de un vânt ca de iarnă. A doua zi dimineața, valurile apei împiedicau încă oamenii să se avânte pe lac; și noi, după ce străbătusem cu barca o sută de metri, a trebuit să facem calea întoarsă. Abia atunci am aflat ce nenorocire se întâmplase în timpul nopții. Toată vara pe Grindul Tomii se aflau la păscut cele câteva sute de oi ale locuitorilor satului, sub paza unor ciobani mai mult copii; aceștia își făcuseră o colibă de adăpost pentru noapte (chiar lângă Movila Tomii, sondată de noi în 1942), lăsând paza oilor în seama câinilor. Când a început furtuna, ciobănașii s-au cuibărit în colibă, dar oile, îngrămădite una într-alta, au fost împinse toate, ca o masă compactă, de vântul cumplit și, încet - încet, au ajuns la apă. Sigur că cele ce au dat de apă vor fi vrut să se oprească, dar presiunea sutelor de animale mânăte din spate de puterea vântului le-a silit să intre în apă și așa, până dimineața, foarte multe se înecaseră. Firește, de vină era nechibzuința ciobanilor, dar de unde să știe niște băietani de 15-16 ani ce se putea întâmpla în timp ce ei stăteau tremurând în colibă, sub șubele lor?

Multe zile după aceea încă mai pluteau pe lac oi moarte, până ce au fost strânse toate, pentru a li se lua cel puțin pieile, deși - din mai - iunie, când fuseseră tunse - lâna nu prea crescuse mare.

Încă de la revenirea la București după lunga mea lipsă de trei ani, despre cum am amintit, am găsit-o la muzeu pe doamna Vulpe, care își pierduse și ea, în 1945, catedra de la Școala de Belle Arte din Iași, cum și-o pierduse și Radu pe a lui de la Universitate. Ecaterina Vulpe era acum șef de sector la muzeu, iar Radu șef al secției greco-romane ("sclavagiste", cum i s-a spus până mai ieri). Împrejurările prin care trecusem m-au determinat să trec peste "micile mofturi" care uneori creaseră între noi o oarecare răceală și să încerc o apropiere prietenească. Am fost deci de câteva ori la ei acasă, discutând despre una-alta și jucând și câteva partide de pinacle, în timpul cărora, bineînțeles, tot discuțiile ne luau mai mult timp. Împreună cu Radu și cu un prieten și fost coleg al lui, Petrică Panaioț, ne duceam o dată pe săptămână la alt fost coleg al lor, comandorul Ion Păunescu, care avea de mulți ani picioarele paralizate și își petrecea aproape tot timpul pe un scaun cu rotile; devenise un pasionat al lecturilor de istorie și citea multe cărți de istorie, adunând și o foarte frumoasă bibliotecă de care era mândru. Stăteam până spre miezul nopții, discutând de toate și jucând pinacle; prietenul nostru putând uita în felul acesta de necazul lui de care nu-l putuse vindeca nici unul din tratamentele urmate, inclusiv acupunctura. Uneori mă mai abăteam pe la Păunescu și în altă zi a săptămânii, atunci când eram obosit și nu mai puteam lucra. Din păcate, după

ce prin 1956, spre surprinderea tuturor, a început din nou să meargă ajutându-se de un baston - a făcut chiar și unele plimbări în oraș, pe la anticariat și pe la prieteni -, în 1957 a avut două infarcturi și în toamnă s-a prăpădit.

Pe la începutul lui decembrie am fost chemat la telefon de la Președenția Consiliului de Miniștri să dau relații în legătură cu numele autorilor volumului monografic Hăbășești; neștiind pentru ce mi se cereau aceste informații, n-am dat prea multe detalii, dar am regretat mai târziu; într-adevăr, peste vreo două-trei săptămâni a apărut în ziare lista celor cărora li se decernase Premiul de Stat pentru lucrările apărute în 1954 - printre aceștia fiind și eu împreună cu cei trei colaboratori ai mei - pentru monografia Hăbășești. La solemnitatea distribuirii premiilor, în picul meu erau mai puțin de 13.000 lei - din cei 40.000, cât era premiul (eu scrisesem 500 din cele 600 de pagini ale volumului), iar ceilalți colaboratori au primit câte aproximativ 9.000 lei fiecare (deși toți la un loc scriseseră numai 100 de pagini). Oricum, am fost foarte mulțumiți atât pentru distincție și pentru cinstea ce ni se făcea, cât și pentru cei aproape 22.000 lei primiți de mine și Hortansa, cu care am putut umple multe dintre golurile ivite în ultimii ani.

Ulterior am aflat că propunerea fusese făcută de Mihail Roller; iar colegul Gh. Cantacuzino mi-a spus că el ar fi fost cel care i-a amintit lui Roller despre faptul că lucrarea noastră apăruse în 1954 și ar putea fi premiată în 1955.

Cam tot în aceeași perioadă am obținut de la colegul Ștefan (era încă directorul muzeului, dar foarte curând după aceea și-a înaintat în chip repetat demisia, pe motiv că îndatoririle de la facultate nu-i mai lasă timpul necesar să se ocupe și de muzeu), o adresă către Editura Academiei, care confirma faptul că textul meu din monografia Hăbășești nu fusese scris în cadrul îndatoririlor de serviciu decât cel mult în proporție de 50%, afirmație absolut exactă deoarece - așa cum cred că am amintit - în perioada redactării textului, când m-am ocupat de ilustrarea lui, lucrasem permanent până după 8,00 seara. Hortansa și cu mine am primit și unele drepturi de autor pentru munca depusă la alcătuirea planșelor. Totuși, peste câțiva ani, cu prilejul unui control financiar retroactiv la institut, un control financiar (Cernica), fără să stea de vorbă și cu mine pentru a-i da lămuririle necesare, a afirmat în raportul său că o parte din drepturile de autor ar fi fost încasate pe nedrept, de vreme ce desenele și restul materialului ilustrativ al volumului ar fi fost executate de personalul muzeului și de aceea nu s-ar fi cuvenit să primesc drepturi de autor și pentru ele. Respectivul controlor contabil nu cunoștea însă legea în vigoare la data aceea, potrivit căreia autorilor care au ales materialele ce trebuie ilustrate și s-au îngrijit într-un fel sau altul de realizarea ilustrării volumului li se cuvin - pentru această muncă - și 25% (mi se pare) din drepturile de autor; aceasta ar fi reprezentat o sumă mult mai mare decât cei peste 6.000 de lei pe care ni se cerea mie și Hortansei să-i restituim.

Refuzând să plătim această sună, am fost dați în judecată de Academie (primul și, sper, ultimul meu proces în toată viața!). La prima instanță, la Tribunalul de la Primăria Sectorului I (Pieța Amzei), am pierdut procesul, deși legea era foarte clară în sprijinul nostru. Apelurile făcute de noi s-au judecat la două secții diferite ale Tribunalului Capitalei. La secția "mea", un președinte foarte atent, după ce mi-a ascultat "pledoaria", m-a întrebat dacă în memorialul depus am indicat și textele de lege la care mă refer. După două zile s-a dat sentința în favoarea mea. Dar la secția unde se judeca Hortansa era un președinte bătrâior, care nici nu prea asculta ce se spune, nefiind deci de mirare că, la pronunțarea sentinței, s-a respins apelul Hortansei.

Am sfătuit-o atunci să ceară recurs la Tribunalul Suprem - Procuratura făcând însă și ea recurs împotriva sentinței care-mi dădea mie dreptate. A trebuit deci să pledez și la Tribunalul Suprem aducând și un exemplar din monografie pentru a demonstra cât trebuie să muncim spre a alcătui cele peste o sută de planșe, din miile de desene executate de D. Pecurariu.

Tribunalul Suprem a casat sentințele și a retrimis procesul spre judecare la aceeași

judecătorie de sector, cu recomandarea să nu se prejudicieze interesele Statului; pusă astfel problema, era firesc ca judecătoria de sector să-și mențină prima sentință. Am renunțat atunci să fac din nou recurs (sau apel) și am achitat miile de lei în câteva rate lunare.

Am amintit mai sus că Ștefan își dăduse demisia. Poate că în parte era de vină și o anumită comoditate a lui, dar în parte era și îndreptățit. Își dădea seama că muzeul (scos acum de sub tutela Institutului de Istorie și redevenit unitate de sine stătătoare în cadrul Academiei) n-ar putea fi condus cum trebuie decât dacă el ar vrea să se lupte în fiecare moment cu Nestor, care stăruia să-și impună punctul său de vedere în toate privințele. Ștefan nu voia să fie un director de paie, dar nici nu dorea să se războiască permanent cu Nestor, tuturora fiindu-le teamă de veninul lui. Dorin, în schimb, n-a avut prea multe neplăceri cu el, deoarece o dată - când îl tot săcăia cu nu știu ce problemă - a strigat la el și i-a spus că, dacă nu iese de bună voie din birou, îl scoate el afară!

În dorința de a se informa cine ar fi mai indicat să fie numit director, biroul Secției de Istorie a Academiei a organizat la muzeu o ședință, la care au participat profesorul Constantinescu-Iași (mulți ani președintele Secției de Istorie), Roller și profesorul Condurachi din partea Academiei; au fost chemați și toți cercetătorii și colaboratorii științifici ai muzeului, întrebându-ne pe cine socotim indicat pentru direcție, precum și asupra felului cum ar trebui reorganizare secțiile muzeului.

Întrebat și eu ce părere am despre eventuala numire a lui Nestor, ca director, am răspuns fără înconjur că ar fi o greșală, deoarece, temperamental, el nu este și nu poate fi obiectiv, judecând oamenii în funcție de acceptarea sau neacceptarea supremației lui științifice și rezolvând problemele exclusiv în funcție de preferințele lui - fie că este vorba de săpături, de planuri de lucru etc. În ceea ce privește organizarea muzeului, am arătat că este nefiresc ca mai bine de jumătate din domeniile de cercetare - paleolitic, comuna primitivă și perioada prefeudală (decii și întreg mileniul I al erei noastre) - să fie înglobate în aceeași secție și conduse de aceeași persoană (Nestor); am subliniat necesitatea creării unui sector paleolitic independent (pentru ca Ploșșor și cu elevii lui să poată lucra nestingheriți), iar perioada prefeudală să formeze unul dintre sectoarele secției feudale, de care se leagă organic. Nu pot ști ce s-a discutat în celelalte ședințe și ce propuneri se vor mai fi făcut de alți cercetători, dar, ulterior, ambele mele propuneri au fost aplicate la noua organizare a muzeului și apoi a institutului. Când, peste vreo zece ani (în 1964-1965), președintele de atunci al Academiei (Murgulescu) a procedat la reorganizarea unor institute, a ascultat sugestia lui Nestor și a desființat Secția Muzeu a Institutului de Arheologie (pe care o conduceam eu de la înființarea acestuia, în primăvara lui 1956); așa a socotit Nestor că trebuie să se răzbune, plătindu-mi "o poliță", căci nu mi-a iertat niciodată faptul de a fi arătat că "moșia" pe care o conduceam după bunul său plac trebuia "expropriată" și împărțită în unitățile ei firești.

În cursul iernii 1955-1956, toată lumea se agita în legătură cu numirea noului director, mai ales după ce se aflase că se pregătește legea pentru înființarea Institutului de Arheologie, în care urma să fie încorporat și Muzeul Național de Antichități. "Circulau" mai multe nume, dar cel care părea să aibă cu adevărat șanse de izbândă era Emil Condurachi, academician plin de prin 1952, deși nu era în relații bune cu Roller, care avea un cuvânt destul de greu în această privință, făcând parte chiar din prezidiul Academiei. Emil Condurache era destul de bolnav, suferind cumplit de reumatismele sale și fiind internat la Spitalul St. Vincent de Paul, pe atunci încă netransformat în spital de altă specialitate. M-am dus de câteva ori să-l văd și să-l îndemn să primească direcția muzeului; o dată sau de două ori era acolo și Radu Vulpe, care pleca la sosirea mea. Profesorul Condurachi îmi răspundea, așa cum afirma că îi spusese și lui Radu Vulpe, că nu ar putea primi direcția dacă cei mai vechi de la muzeu - respectiv eu și cu Vulpe în primul rând - nu-i vom da concursul, astfel el neputând ține piept lui Nestor. I-am asigurat că va avea din partea mea tot concursul, neavând nici o altă dorință decât să conduc Secția muzeu, care va fi, de fapt, fostul Muzeu Național de Antichități,

revenind astfel, deși într-o poziție inferioară, la postul pe care-l deținusem până în 1945. La un moment dat însă, Condurachi mi-a spus că totuși nu e liniște, deoarece Vulpe i-ar fi cerut să o numească pe doamna Vulpe în postul de șef la Secția muzeu. Iar la întrebarea lui Condurachi: "Dar ce să fac Vladimir?", Vulpe i-ar fi răspuns: - "Dă-l la secția lui Nestor!" Desigur că m-a uluit atât dorința doamnei Vulpe de a conduce muzeul, - deși nu se mai ocupase de el decât un an - doi, după ce în 1943 îl părăsise pentru o situație mai bună, și în orice caz nu cred că putea susține cineva că ar fi fost mai îndreptățită decât mine să conducă Secția muzeu - cât și felul cum socotea Radu Vulpe că s-ar putea rezolva situația mea, punându-mă sub conducerea lui Nestor. E adevărat că n-am putut controla lucrurile, dar ele se potriveau bine cu unele dintre antecedentele raporturilor lui Vulpe cu mine, așa încât atunci puntea de prietenie pe care i-am întins-o cu toată sinceritatea din primele zile ale întoarcerii mele la București s-a subrezit, și de multe ori s-a rupt chiar cu totul în următorii ani.

În primăvara lui 1956 problema reorganizării activității arheologice s-a rezolvat într-un chip ciudat, tocmai pentru că uneori cei care iau hotărâri nu sunt informați cum trebuie de colaboratorii lor. Într-adevăr, a fost semnată o H.C.M. printr-o Decizie a Muzeului Național de Antichități era transformat în Institutul de Arheologie al Academiei - soluție interpretată de mulți drept desființarea de fapt a vechii instituții, care impliniseră nouăzeci de ani de la înființarea ei de către Vodă Cuza! O dată cu această hotărâre, Condurachi a fost numit director, iar Institutul a fost organizat cam așa cum sugerasesm eu la consfătuirea-anchetă, din iarna amintită mai sus. S-a creat deci și un sector paleolitic independent (devenit apoi, în 1963, secție, după alegerea lui Ploșcor ca membru corespondent al Academiei), desprins de secția comunei primitive - al cărei domeniu, încă vast, se întindea până atunci la ocuparea Daciei de către romani - menținându-se și un sector numismatic, de asemenea de sine stătător. Totodată s-a creat o secție feudală - cu un sector prefeudal - desprins din nefireasca lui simbioză cu secția comunei primitive. În același timp, secția greco-romană își menținea profilul și cercetătorii de mai înainte. Muzeul Național de Antichități, pe care nici unul dintre noi nu dorea atunci să-l socotească desființat, a devenit Secția muzeu a Institutului de Arheologie, păstrându-și toate vechile îndatoriri. Conducerea ei mi-a fost incredințată, fiindu-mi repartizați câțiva dintre cercetătorii aflați la acea dată în institut și alți muzeografi numiți atunci. Gabriella Bordenache a fost încadrată șef al sectorului expoziției, Didi Alexandrescu, pe atunci o tânără cercetătoare, a fost trecută - cu asentimentul ei - la Secția Muzeu, după ce profesorul Condurachi ceruse și asentimentul lui Nestor, a cărui elevă era și la a cărei secție lucrase până atunci.

Printre alți tineri (D. Vilceanu, Gh. Bichir și poate și alții), Condurachi m-a rugat să accept și pe două dintre colaboratoarele lui de la Histria - Suzana Dimitriu (care lucrase până atunci la Biblioteca Academiei) și Maria Coja. Din păcate însă, cea mai tristă experiență avută în viața mea cu un vreun colaborator avea să fie, peste câțiva ani, aceea cu Suzana Dimitriu. Șapte ani am avut grijă să nu-i lipsească nimic, să fie încadrată cercetătoare științifică și după aceea înaintată cercetătoare principală, să i se asigure cele mai bune condiții de lucru (câțiva ani i-am dat posibilitatea să lucreze chiar în depozitul șantierelor pe care le conduceam eu), propunând-o spre premiere cel puțin de două-trei ori pe an (este adevărat că era harnică), pentru ca apoi - în urma unei discuții banale și stupide, în cursul căreia a făcut totul pentru a mă scoate din sărute, așa încât până la urmă n-am mai putut răbda și am ridicat tonul - să mă urască. Iar acum, în anii când scriu aceste însemnări și când profesorul Condurachi a trebuit să părăsească direcția institutului, ea a devenit una dintre cele mai vehemente detractoare ale lui, deși îi datora absolut totul: numire, înaintări succesive, trimiteri repetate în străinătate etc. etc. Înainte de a-și fi manifestat dușmănia față de mine, venea zi de zi de câte două-trei ori în biroul meu, răpindu-mi uneori ceasuri întregi, iar Hortansia îi spunea textuală, pentru ea, eu sunt mult mai mult decât a fost Vasile Pârvan pentru noi! Faptul că e înaintată în vârstă și trăiește singură poate scuza unele ciudățenii,

dar nu poate justifica lipsa de caracter și nerecunoștința față de cei care au ajutat-o în permanență, fără sprijinul cărora ar fi rămas custode la Biblioteca Academiei. Zi de zi își vărsa veninul împotriva colegei sale Maria Coja și nu pierdea nici un prilej de a-l critica pe Petre Alexandrescu, coleg cu care colabora tot zi de zi.

Dar am anticipat și se cuvine să revin la anul 1956. Primul lucru pe care mi l-a cerut Condurachi, după numirea mea ca șef al Secției muzeu, a fost să mă ocup și de revista noastră, SCIV, ca redactor principal, el fiind redactor responsabil. Peste un an, când a obținut aprobarea să se publice și un anuar în limbi străine și până la urmă s-a rotărât ca aceasta să fie o nouă serie a Daciei, numai cu o mică schimbare a subtitlului, tot pe mine m-a rugat să mă ocup de ea, ca și de volumele seriei Materiale și cercetări arheologice, ulterior apărute anual în condiții grafice admirabile. În același timp mi s-a dat delegația de conducere a laboratoarelor institutului (laboratorul ceramic și cel fotografic) și a biroului de desen. Pot spune, fără să exagerez, că - în felul acesta - ani de zile, de dimineață până către seară nu mai aveam nici un răgaz. La Dacia am avut întâi calitatea de "redactor principal", iar apoi, până în 1970, aceea de "secretar științific de redacție", fiind scutit cu câțiva ani mai înainte de munca la redacția revistei SCIV, rămânând membru în comitetul ei de redacție. Cine n-a trăit acești ani la institut și n-a colaborat direct cu mine nu are cum să știe ce au însemnat aceste sarcini. Citeam nu numai toate textele, dar vedeam și traducările, discutam cu traducătorii, făcând și corecturile, căci abia târziu mi s-a dat un ajutor - pe Marian Bădescu - iar după aceea și pe Ana Matrosenco, fosta secretară a muzeului (numită de mine în toamna lui 1943), și abia în ultimi ani pe inteligenta și frumoasa Suzana Bogdan, care spre regretul tuturor - a murit acum doi ani de cancer, la numai 42 de ani! Am satisfacția totuși - acum când se ocupă alți cercetători și de Dacia și de SCIV, iar Materialele nu mai apar decât sporadic - că, în felul acesta, am salvat a doua oară Dacia; prima dată după "adormirea" ei din timpul lui Andrieșescu și a doua oară contribuind în chip permanent la posibilitatea ca ea să apară în condiții științifice bune; fără falsă modestie și fără a fi prezumțios cred că am fost unul dintre cititorii acestui important anuar arheologic.

Înainte de reîncadrarea mea în funcție, s-a ținut la Stockholm Congresul Uniunii Internaționale de Științe Pre- și Protoistorice (al V-lea, dacă nu greșesc). Potrivit statutelor acestei Uniuni, membrii consiliului de conducere nu puteau fi decât specialiști ce ocupau o funcție; de aceea - după îndepărtarea mea de la conducerea muzeului - Nestor s-a grăbit să anunțe această situație conducerii Uniunii și să ceară numirea lui în locul meu, ceea ce s-a și făcut. Ca atare, la Congresul de la Stockholm au fost delegați și au participat, din partea României, Vulpe și Nestor. În cursul zborului cu avionul de la Berlin în Suedia, a izbucnit - după cum mi-a povestit Vulpe la întoarcere - o furtună puternică, multe "goluri de aer" zguduind și clătănând avionul ca pe o jucărie. Toți pasagerii erau îngrijorați, dar Nestor intrase într-o adevărată panică și, la un moment dat, i-a spus lui Vulpe: "Dacă scăpăm, când mă întorc la București o să-i cer iertare lui Vladimir". Ceea ce, bineînțeles, n-a făcut. Ulterior am fost cooptat din nou membru în consiliul de conducere al Uniunii și am participat la alte două congrese (Praga, 1956 și Belgrad, 1971).

Acum, când Institutul luase amploare, având zeci de cercetători și de colaboratori tehnici, activitatea desfășurată și contractele pe care le-am avut cu toți cei vechi și cu cei mai noi ar cere multe sute de pagini, așa încât închei aceste Contribuții la istoria arheologiei contemporane românești. Cred că cele povestite se cuveneau să fie povestite mai ales că mulți dintre cei despre a căror activitate am amintit nu mai sunt în viață. În schimb, martorii evoluției arheologice din țara noastră sunt destul de numeroși și le va reveni lor sarcina - la timpul cuvenit - să continue acest istoric.

După numirea lui Ploșsor la conducerea Sectorului paleolitic - transformat în secție, după alegerea lui ca membru corespondent al Academiei - el s-a dedicat cu tot sufletul, aducând în jurul lui câțiva dintre tinerii care au lucrat cu el începând de la șantierul lacului de acumulare de la Bicaz (unde se descoperiseră nu numai noi și multe așezări, dar și unele

aspecte cu totul inedite ale culturii acelor atât de îndepărtate timpuri), creând astfel o școală românească de cercetare a paleoliticului. Elevii lui, Al. Păunescu, Fl. Mogoșeanu, Maria Iltiri și V. Boroneanț, au devenit buni specialiști în domeniul paleoliticului, iar colaborarea lui, Alexandra Holomey, excelentă specialistă în paleontologie - pe care în 1970 am reușit să o încadrăm la institutul nostru, s-a atașat și ea de colectivul lui Ploșșor și a devenit o prețioasă colaboratoare a tuturor arheologilor care au înțeles importanța studiului complet al problemelor mediului înconjurător al omului și nu se mărginesc numai la acelea strict arheologice. Fiul cel mare al lui Ploșșor, Dardu, luându-și doctoratul în medicină, s-a dedicat antropologiei, în special celei preistorice, fiind și el un bun colaborator al nostru.

Soarta nu i-a dat însă lui Ploșșor răgazul necesar să redacteze opera pe care o plănuise - Paleoliticul în România -, deși acesta ar fi însemnat cu siguranță un mare pas înainte în acest domeniu.

Bola nemiloasă l-a ținut la pat la începutul iernii 1968 și în martie l-ă răpus, la numai 68 de ani și în plină activitate, lipsind cercetarea arheologică românească de unul dintre cei mai dinamici și mai bine pregătiți specialiști.

La începutul lui octombrie (sau poate tot spre sfârșitul lui septembrie al aceluiași an), Daicovicu mi-a propus să iau parte la săpăturile de la Costești. Am pornit deci din nou pe coclauri, găsindu-l acolo, cu vreo doi - trei dintre tinerii "ucenici" arheologiai lui, între care și Nicolae Lupu, directorul de mai târziu al Muzeului Bruckenthal, acum profesor universitar la Sibiu și membru corespondent al Academiei de Științe Sociale și Politice. Cele zece zile petrecute împreună la Costești au fost deosebit de instructive și plăcute, căci am colindat toate dealurile vecine, vizitând din nou impunătoarea cetate de la Grădiștea Muncelului și întorcându-ne la Costești pe la cetățile de la Luncani, Blidaru și Făerag.

Cu toate m-am împăcat acolo - chiar cu discuțiile vehemente cu Daicovicu (cu care mă obișnuisem!) și cu patul meu prea scurt (pentru a mă putea întinde, trebuia să pun picioarele pe tăblia patului!), dar nu și cu mâncarea.

Întorcându-mă la București, m-am îmbolnăvit - un subicter, pricinuit desigur de numeroasele ouă prajite, consumate la Costești - care m-a ținut destul de mult la pat și m-a împiedicat să lucrez.

Astăzi, când Institutul de Arheologie are zeci de cercetători și numeroși colaboratori tehnici și administrativi, activitatea lui și contactele cu personalul nou venit ar cere alte sute de pagini pentru a le putea povesti oricât de sumar.

Întâmplările legate în primul rând de activitatea mea arheologică dinainte de 1945 cred că meritau să fie puse pe hârtie, pentru că au rămas puțini dintre cei ce le cunoșteau (și - de ce să-mi fac iluzii?) în scurtă vreme nici eu, nici ceilalți martori nu vom mai fi în viață. Poate însă că aceste pagini - pe care le consider simple contribuții la o istorie contemporană a arheologiei românești, vor folosi mai târziu și ca material documentar pentru o amplă istorie a arheologiei noastre în deceniile trei-șapte.

În schimb, cele ce s-au petrecut în acest domeniu după 1956 au avut un număr mare de martori dintre cercetătorii de vârstă medie (și chiar dintre tineri) și de aceea am socotit preferabil să nu le includ aici. Eventual, într-un al doilea volum, voi vorbi despre săpăturile întreprinse de mine și despre manifestările științifice din țară și din străinătate la care am participat și - poate - și de unele dintre problemele institutului nostru.

După cum am spus de la început, nu mi-am făcut însă însemnări, nepunând pe hârtie diferitele amintiri înainte de a scrie aceste Contribuții, totul fiind în funcție de felul cum s-au sedimentat sau nu în memorie cele întâmplate. Este de altfel ciudat - sau cel puțin așa mi se pare, dar multe dintre cele întâmplate acum 40 - 50 de ani mi-au rămas mai precis întipărite în minte decât altele mai recente și, prin urmare, dacă vor exista unele omisiuni, acestea nu vor fi decât rareori datorate intenției, ci trebuie atribuite faptului că la bătrânețe,

Appendice

Reproduc aici în întregime "Imnul arheologic", despre care am amintit, compus, de Gh. Ștefan, de Dorin Popescu și de autorul acestor pagini, în luna care a precedat excursia din Munții Orăștiei. "Reconstituirea" imnului fiind făcută din memorie, este foarte probabil că unele versuri lipsesc, dar în orice caz nu cele esențiale.

Cântă-ne, Muză, acum pe Magistru și -al lui Seminaru!

Peste noi este mai mare
Unul fără -asemănare,
Este strașnicul Magistru,
Cel cu aerul... sinistru.

Când privirea își rotește
Seminaru' -ncremenește.
De nouă luni scrie -o carte
Dar de ea nu avem parte!

Mult iubitul nostru Șef,
Nu se sperie de-un... chef;
Cu Sultana s-a-ncurcat,
Și nici azi n-a terminat;
Ca să-și mai aline dorul,
Pe la "Mircea"... dă onorul.

Dionisos Pecurariu
Desenează cu... hectaru',
Când de la Magistru scapă,
Nu bea niciodată... apă.

Harilaos Metaxa
Trage chiulu'-n Histria,
Dar noroc cu Moș Ion,
Al Muzeului pion,
El prin ziduri scotocește
Și inscripții tot găsește.

S-au pripășit pe la noi
Și-o pereche de... Vulpoi
Dar Magistrul ne-a scăpat,
Mamei Roma... i-a donat!

La Gumelnița în deal
S-a-ntâmplat mare scandal;
S-au găsit la figurine
Care mai de care... bine!
Vladimir și Nestorică,
Gata să se ia de chică.

